

Romans

Hay Aat Ten Liblu

Hay Nangitudo' eten Liblu: da Apostoles Paul (1:1) ay Tertius (16:22).

Hay Nangitud'an da eten Liblu: nan kimmulug ad Rome (1:7).

Hay Pohdon nan Ngadan ten Liblun Ibaga: hiyay ngadan di kapitulyun nan Pumpapto'an di iRome, ya hay awadana ya ad Italy.

Hay Gutud hi Nangitud'anan ten Liblu: mid mapto' ya hidin 55 unu 56 A.D.

Hay Aat ten Liblu: Hin'umu'uddum ya manoh'a nan mumbahah nan Bibliah un nan verse an nitudo' hi New Testament ya waday nun'abhiwanah nan verse hi nalpuwanah nan Old Testament. Umat hinan Rom. 3:10-18 ti nibaag nan do'ol an verses an nalpuh nan Old Testament. Mu hin'umu'uddum ya manoh'a nan mumbahah unna bahaon nan texton nalpuwana ti adi ustu nan panapitna. Anaad ta umat hinay aatna? (1) Hin'umu'uddum ya nan nuntudo' hi New Testament ya nan aptan di intudo'na ya anggay hinan verse an nalpuh nan Old Testament, ya agguyna imbaag di ustu. (2) Ya agguyn na'usal nan ma'alih quotation marks hinan hopap di Biblia an ta'on hi un nan panapitna ya hapit di Hudyu unu hapit di iGreece, at hin'umu'uddum ya hino'ho'dod nan nuntudo' hi New Testament nan verse hinan Old Testament an ta'on hi un hiyah ne immanung an inalina. (3) Hin'umu'uddum ya hay Old Testament an nibalin hinan hapit di iGreece an ma'alih Septuagint di inusal nan tataguh nan New Testament ti agguyn na'awatan nan do'ol an mumbahah nan hapit di Hudyu an ma'alih Hebrew, at gapu ta translation hene at waday itang hi nun'abhiwanah nan Biblian di Hudyu ti gagangaynah un mibalin. (4) Ya hin'umu'uddum ya na'ibbaagon nan nuntudo' hi New Testament nan udumnan verse an nalpuh nan Old Testament ta waday ibadangnah nan teman di mensahena, ya henen inalina ya iniddumna nan verse an ibaagna, at paddungnay na'udman henen verse. Mu adi nappuhih ne ti nan Na'abuniyanan an Lennaway nangipanomnom ay hiyah atona, at Hapit Apo Dios damdama. At adi tu'u munduwaduwah un waday itang hi nun'abhiwan nan ohan verse an nitudo' hinan Old

Testament ya hinan nitudo' hi New Testament ti waday gapunah nangitud'andah umat hina.

Hay Teman ten Liblu: hay aton Apo Dios an mangibilang hi tataguh un nahamad di ugalida ya nan way pangulugdan Jesu Kristu (1:17).

Hay Outline ten Liblu:

Hay aat nan DOCTRINAN di kimmulug (1:1-11:36)

Hay doctrinah aat di nabaholan an tagu (1:1-3:20)

Hay doctrinah aat di abaliwan di tagu (3:21-5:21)

Hay doctrinah aat di pangipaphodan hinan tagu (6:1-8:39)

Hay doctrinah aat di pamto'an hinan tagu (9:1-11:36)

Hay aat di ATON di kimmulug (12:1-16:27)

Hay atondan Apo Dios (12:1-13)

Hay atondah nan agguy kimmulug (12:14-21)

Hay atondah nan gubilnu (13:1-7)

Hay atondah nan i'ibbada (13:8-14)

Hay atondah nan kimmulug an agguy himmalatom di pangulugda (14:1-15:13)

Hay aton Paul hinan kimmulug ad Rome (15:14-16:27).

1 Heten tudo'^a ya nalpun ha'in an hi Apostoles^b Paul an baal Jesu Kristu ti pento'a' ay Apo Dios, ya *hennaga'* ay Hiya ta ul'ulgudo' nan Maphod an Ulgudna. ²Hidin penghana ya inalin Apo Dios hinan numbino'ob'on an propetana ta itudo'da din intulagna an nan Nahamad an Maphod an Ulgud an hiyah te nan gun ma'ulgud ad ugwan. ³Ya henen intulagna ya hay aat nan Imbaluynan hi Apu tu'un hi Jesu Kristu. Ti numbalin hi tagun umat ay ditu'u, ya Hiyay ohah holag nan Alin hi David hidin penghana. ⁴Mu hay aat di na'abuniyanana ya Hiyay na'alih Imbaluy Apo Dios an nidugah di abalinana, ya hay panginnilaan ya nan namahuanah din natayana. ⁵Ya hi Jesu Kristu di dimmalat hi nangipattigan Apo Dios ay ha'in hi homo'na ti pento'a' hi apostoles ta umuya' muntudtuduh nan tataguh nan abablubabluy hi aat Jesus ta kumulugdan Hiya, ya Hiyay unudonda. ⁶Ya da'yu goh an iRome di nahnaga' an nan pento' Apo Dios ta da'yuy tatagun Jesu Kristu.

⁷At hay ato' ya itud'a' da'yun amin an wad Rome an pa'appohdon Apo Dios an pento'nah tataguna.

^a 1:1 Mid mapto' ya nitudo' hidin 57 A.D. ^b 1:1 Hay pohdonan ibaga ya *nan nahnag*.

Hay pohdo' ya minaynayun ni' an wadan ditu'uy homo' ya lenggop an malpu ay Ama tu'un hi Apo Dios ya hi Apo tu'un hi Jesu Kristu.^c

Hay Nunluwaluan Paul hi Nangedenlanan Apo Dios

⁸Hay mahhun hi alyo' ya mundenola' ay Apo Dios an dayawon tu'u ti nan aatyu! Mu hi Jesu Kristuy nangipanomnom eten ato', ya manu ay mundenola' ay Hiya ti gun ulgudon nan tatagun numbino'ob'on di nunhituwanday aat di pangulugyu. ⁹Ya indat Apo Dios di tamu' ta ul'ulgudo' nan Maphod an Ulgud an hay aat di Imbaluyna, ya mahmahlua' enen tamu' an indat Apo Dios. Ya i'innilan Apo Dios, ya immannung an wa ay ta munluwalua' ya gun'u da'yu iluwaluan. ¹⁰Ya hay ibaga' ay Hiyah nan punluwalua' ya alyo' ay Hiya ta adia' mahkay mataktak hi umalia' ay da'yud ugwan hi unna pohdon.

¹¹Ya pa'appopohdo' an umalin da'yu ta way ato' an mamadang ay da'yu ta ma'udman nan abalinanyun nalpuh nan Na'abuniyanan an Lennawa. ¹²Ti wadaa' ay hina ya mumbabaddangan tu'u ti mipadenola' an dumalat nan pangulugyu, ya umat goh ay da'yu an mipadenol ayun dumalat nan pangulug'u.

¹³Da'yun i'ibba', pohdo' an innilaonyuy gun'u punnomnoman hi umalia' ay da'yu, mu gunna' nataktak. Ti hay dumalat hi pamhoda' an umalin da'yu ya ta ulgudo' nan Nahamad an Tugun, ta way atonyun ma'udman an kumulug an umat hinan gun'u inat hidin udumnan babluy di Hentil hinan aggyu nanginnilah nan Tugun Apo Dios. ¹⁴Ti mahapul an ul'ulgudo' nan Nahamad an Tugun hi an amin hinan tatagu an nan way adalna,^d ya nan mid adalnan tatagu.^e ¹⁵At hiyaat unna' umi'ikay an mangulugd hinan Maphod an Tugun Apo Dios ay da'yu goh hinad Rome.

Hay Anahamad di Tugun Kristu

¹⁶Nahamad di pangedenola' hinan Maphod an Ulgud an hay aat Kristu, ti gulat ta kumulug nan tatagun nen Ulgud ya

^c 1:7 Inusal Apostoles Paul di duwan kalahin di apnga eden gutud. Nan nahhun an inalina an *wadan ditu'uy homo'* (unu *charis*) ya apngan di iGreece, ya nan netob an inalina an *wadan ditu'uy lenggop* (unu *shalom*) ya apngan di Hudyu. ^d 1:14 Hay pohdonan hapiton nan way adalna ya didana nan tatagun pinumhod ti nabagtuy aatda an umat hinan iGreece. ^e 1:14 Nan mid adalnan tatagu ya didana nan tatagun aggyu pinumhod ti mid papt'oanandah nan ma'ma'at an umat hinan tatagun wah nan buludna an aggyu numbabbaat.

nidugah di abalinan Apo Dios an mamaliw ay dida. Ya hay nahhun hi binaliwana ya din Hudyu, mu ad ugwan ya pi'baliwna goh nan Hentil. ¹⁷Ti intudun nen Ulgud an ibilang Apo Dios an nahamad di ugali tu'uh un waday pangulug tu'un Jesu Kristu, ya mi'id ah udumnah dumalat. Immannung hete ti inalin nan imputido' Apo Dios di,

“Nan tagun ibilang Apo Dios an nahamad di ugalida an dimmalat nan pangulugda
ya diday mi'tagun Apo Dios hi munnononong.”^f

Hay Amabungot Apo Dios hinan Tatagun Mumbahol

¹⁸Mahapul an waday pangulug tu'u ti impa'innilan Apo Dios an wad abuniyan di amabungotnah nan tatagun mi'id pangulugdan Hiyan nappuhiy pangatda. Ya hanan atondan nappuhi ya hiyay mangipawah nan panginnilaandah nan makulug an hay aat Apo Dios. ¹⁹Ya mabalin an innilaonday aat Apo Dios ti impa'innilanan dida, mu adida haggungon. ²⁰Ya adi mattig hi Apo Dios, mu nan abalinanan mid pogpogna ya nan na'abuniyanana, ya mabalin an innilaon nan tataguy aatna ti impa'innilanan dida. Ti nete"ah din nunlumuwan Apo Dios hitun luta ya nan limmunay mangipa'innilah aatna an Dios, at mid ahan pambaldah pangalidah un mid abalinandan manginnilah aat nan makulug.

²¹Mu ta'on hi unda i'innilan wadah Apo Dios ya aggyuda damdama ene'gonan Hiya, ya aggyuda goh endenol nan maphod an ina'inatnan dida. Ya nakudang di aat di punnomnomanda, at mid potot' di punnomnomandan ay paddungnay nahelnganda. ²²Ya inaliday unda nanomnoman, mu aggyuda ti unda munlayah ²³ti hay inatda ya aggyuda dinayaw hi Apo Dios an matattagu. Ti undaat goh inyammay bululdan umat hi tagun mapogpog, unu umat hi hamutiy udumna, ya nan a'animal, ya nan umadap an umat hi baniah unu ulog ta didanay gunda dinayaw.

²⁴Ya hiyah ne penhoddah atonda, at ingganuy Apo Dios dida ta okoddan mangat hinan lumihog an pohpohdonda, at way ohaan inatnay lumihog hinan i'ibbada. ²⁵Ya din'ugday makulug an hay aat Apo Dios ta hinukatandah nan adi makulug. Ti hay dinayawda ya nan limmun Apo Dios an

^f1:17 Hab. 2:4. Heten verse ya mapidwa goh hinan Gal. 3:11 ya Heb. 10:38.

bo'on at goh nan Nunlumun dida an nan mi'id pogpog di ipabagbagtuana! Amen.⁸

²⁶At ingnganuy Apo Dios dida ti dumalat ay danen inatdan nappuhin umipabain. Ya ta'on un din udumnan binabai ya din'ugday pamhoddah nan linala'i ta hay binabaiy ni'yenghaanda. ²⁷Ya umat goh hinay inat nan udumnan linala'i ti din'ugday pamhoddah nan binabai ta hay ibbadan linala'i goh di inam nawanda. At danen umipabain an ato'atondah nan i'ibbaday dumalat hi amoltaanda.

²⁸Ya nan adi managgung ay Apo Dios ya inganuyna dida ta okoddah nan punnomnomandan nahihinnu, ya ta atonda nan lumihog. ²⁹At do'do'ol di atondah numbino'ob'on an nun'appuhi ti nababahholanda. Ya amnawanday gina'un di ibbada, ya atonday nappuhih nan ibbada, ya umamohdah gina'un di ibbada, ya pumatoyda, ya ma'ahhohongngelda, ya balbaliyanda nan ibbada, ya abohlanda dida, ya hapitonday ibbada, ³⁰ya piluhonda goh dida, ya bohollandah Apo Dios, ya mi'id ogondah ibbada, ya mumpahpahiyada, ya ulgudonday amaphodan di odolda, ya manganapdah nan baluh atondah nappuhi, ya adida umunud hi o'ommodda, ³¹ya adida nomnomon nan immannung, ya adida ipa'annung nan intulagda, ya mi'id pamhodda ya gohgohdah ibbada. ³²Mu iniladan hay inyuldin Apo Dios ya nan tagun umat hinay atonda ya mamoltadah mid pogpogna. Mu ta'on unda inila mu ituluydan mangat damdama. Mu hay inyal'allanah na'appuhi ya un hene ya wa ay di tigondah aton nan ibbadah nappuhin umat hinan atonda ya alyonday maphod met nan atonda.

Hay Panumalyan Apo Dios hinan Tatagu

2 Gulat ta da'yun nangngol eten inulgud'uh aat nan udumnan tagu ta pahiwonyuy aatda ya hay pambalyu mah hi aat di baholyu tuwali? Ti undan alyonyuy unyu agguy inat hana, mu hanan inatyu ya na'appuhi goh an umat hinan inatda! ²Ya inila tu'un nahamad di pummoltan Apo Dios hinan tagun mangat hinah nan inulgud'u. ³Mu henen pinahalyu an bahol an inaliyuh inat nan udumnan tagu ya umat goh hinay inatyu! At undan nomnomonyuh un diday mamolta, ya adi ayu? ⁴Unu mid mapto' ya adiyu nomnomon di baholyu ti alyonyu nin hi un iyulay Apo

⁸ 1:25 Hay pohdonan ibaga ya *abuluto' ahan unu olom man ya ma'at hene.*

Dios di baholyu ti ma'ma'ullay an nidugah di pamhodnah nan tatagu? Mu undan mid inilayuh un anaad ta ma'ma'ullay hi Apo Dios? Manu ay ma'ma'ullay ta hodonay panukatanyuh ugaliyu ta adiyu inaynayun an mabaholan!

⁵Mu adi ayu ma'al'alu, ti unyuat goh ud'udman di amoltaanyu, at nidugah di amoltaanyun den algaw an pummoltaan Apo Dios hinan tatagu an hiyah ne panginnilaan hi anahamad di pummoltaana. ⁶Mu itudun nan Hapit Apo Dios di,

“Hay pangiballohan Apo Dios hinan inat di tatagu ya ipaddungnah nan inatda.”^h

⁷Ti edpol ay nan udumnan tagun mangat hi maphod ti hay nomnomonda ya nan pi'taguandan Apo Dios hi mid pogpogna, ya hay bumagtuanda, ya nan pangedenolan Apo Dios ay dida, at diday abuluton Apo Dios hi mi'tagun Hiya. ⁸Mu hanan tatagun hay odolda ya anggay di nonomnomonda, ya du'gonda nan Makulug hi Ma'unud ta gunda aton di nappuhi, at nidugah di pange'englan Apo Dios ay dida. ⁹Ya an amin di mangat hi nappuhi ya moltaon Apo Dios dida ta munholholtapda, ya mahhun nan Hudyu ya un nan Hentil. ¹⁰Mu nan mangat hi maphod ya ipabagtun Apo Dios dida, ya edenolna dida, ya ipalenggopna dida an ta'on unda Hudyu unu Hentil. ¹¹Ti mi'id ah pangipangngilan Apo Dios hinan atonan munhumalya.

¹²An amin di tatagun Hudyu unu Hentil ya nabaholanda, at hiyanan moltaon Apo Dios dida. Moltaona nan Hentil an ta'on hi unda aggyu inila nan Uldin an indatnan Moses ti nabaholanda tuwali. Mu nan Hudyun nanginnilah nan Uldin ya nabaholan goh damdama ti aggyuda inunud, at hiyanan mamoltada an henen Uldin di panumalyan Apo Dios ay dida. ¹³Ti bo'on ya anggay di nangngolan di taguh nan Uldin di dumalat hi pangibilangan Apo Dios hi anahamad di aat di tagu, ti mahapul an unudona nan Uldin. ¹⁴Ya ta'on un mi'id inilan nan Hentil hinan Uldin di Hudyu mu gunda aton nan udumnah nan itudun di Uldin di Hudyu ti iniladan hiyah ne maphod hi aton. At hiyah ne attiganan wadah nomnomday pohdon Apo Dios hi atonda ¹⁵ti wagwagda tuwalin dida. At ta'on hi unda aggyu inilah nen Uldin Apo Dios ya paddungnay nitanom hi nomnomda ti mipanomnom ay diday maphod hi atonda unu nappuhi. ¹⁶Hi awniat punhumalyaon Apo Dios hi Jesu Kristu, at ipa'innilana

^h 2:6 Psa. 62:12; Prov. 24:12.

hanan ninomnomdan aggyu nipa'innilah din ataguda ti Hiyay panumalyanan dida, ya hanan punhumalyaan Apo Dios ya niddum hinan Maphod an Ulgud an gun'u ulgudon.

Hay Aat di Pangunudan nan Hudyuh Uldinda

17Da'yun i'ibba' an Hudyu, gulat ta alyonyuy un da'yuy pento' Apo Dios hi tataguna at edenolyu nan Uldin, ya iyamlayuy pamhodan Apo Dios ay da'yu. 18Ti gulat ta inilayuy pohdon Apo Dios hi atonyu, ya inilayun mamto' hi nahamad an ma'at ti intudun nan Uldin ay da'yu, 19ya gulat ta alyonyuy un ayu nala'eng an manugun hinan tatagun aggyu natugun an paddungnay unda nabulaw, ya alyonyu goh hi un da'yuy way abalinanan mangipapatal hi nomnom di tatagun paddungnay nahelngan, 20ya gulat goh ta nomnomonyuh un way abalinanyun muntudtuduh nan tatagun adi umday punnomnomanda, ya nan pa'ette"ay panginnilaanah aat di Tugun Apo Dios, ya alyonyuy un nan Uldin an unudonyu ya inakamnan amin nan makulug an nan nahamad hi ma'innila, 21ya ituduyuh goh di maphod hi aton di udumna. At anaad udot ta adiyu ituduwan di odolyu ta inilayuy maphod hi ma'at? Ti ituduyuy, "Adi tu'u pangakawan!" mu un ayu dan udot adi mangakaw? 22Ya alyonyu goh di, "Adi tu'u umilugtap!" mu undan adi ayu udot umilugtap? Ya pa'appahiwonyuy bulul, mu undan udot adi ayu umuy mangakaw hidih nan numbino'ob'on an timplun pundayawandah bulul?ⁱ 23Ya iyamlayu goh di awadan nan Uldin Apo Dios ay da'yu, mu undan goh udot adiyu bainon hi Apo Dios ti nan adiyu pangunudan enen Uldina? 24Umannung an bainonyu ti hay impitudo' Apo Dios ya inalinay,

"Pahiwon nan Hentil hi Apo Dios

ti dumalat nan na"appuhin atonyun Hudyu."^j

25Ya nipakugit ayu ta panginnilaan hi un da'yuy tatagun Apo Dios, at unudonyu ay nan Uldin ya waday punhulbian nen nakugitanyu ti immannung an da'yuy tataguna. Mu gulat ta adiyu unudon nan Uldin at mid hulbin nen nakugitanyu! 26Mu gulat ta nan Hentil an aggyu nipakugit ya atonday maphod an itudun nan Uldin at hay pangibilangan Apo Dios hi aatda ya

ⁱ 2:22 Hin'umu'uddum ya mipo"oy nan inadangyan di tataguh nan timplun di bulul ta way aton nan bulul anu an manalimun ta mid mangngal (Judg. 9:4; Ac. 19:37). ^j 2:24 Isa. 52:5; Ezek. 36:22.

paddungnay nipakugitda damdama ti diday tataguna goh. ²⁷Ya gulat ta nan aggyuy nipakugit ta atonday maphod an nipaddung hinan itudun nan Uldin ya hiyah ne mamain ay da'yuh unyu adi unudon nan Uldin an nitudo' an ta'on un ayu nakugit.

²⁸⁻²⁹Ya atonyuy numbino'ob'on ta ipattigyuh un ayu Hudyu, mu bo'on heney dumalat hi anahamad di Hudyu. Ti nan nahamad an Hudyu ya diday nahamad di pangunudandah nan Tugun Apo Dios. Ya nan nahamad an kugit ya bo'on hay a'aanan di up'up di odol, ti nan nahamad an kugit ya hay a'aanan di bahol^k an hiyah ne tamun nan Na'abuniyanan an Lennawan Apo Dios, ya bo'on nan nitudo' an Uldin. Ya nan tatagun nangatan nan Na'abuniyanan an Lennawa ya ta'on un diday mi'id a'al'alyana mu hi Apo Dios di mangipadenol ay dida.

3 Mid mapto' ya alyonyuan umat ay hina ya hay hulbin mah di aHudyu ya nan numpakugitan. ²Mu do'do'ol di punhulbiana! Ti hay oha ya nan Hudyuy nange'kodan Apo Dios hinan Hapitna ta halimunanda.

³Immannung an imbahhaw din udumnah nan Hudyuy nuntutulagandan da Apo Dios, mu ta'on ya adi damdama ibahhaw Apo Dios di ni'tulaganan dida. ⁴At ta'on un munlayah an amin di tatagu mu adi ahan munlayah hi Apo Dios ti makulug an ipa'annungnay hapitona! Ya hiyah ne goh di itudun nan impitudo' Apo Dios hi aatna ti inalinay,

“He" a, Apo Dios an dayawonmi ya gunmu hapiton di makulug,
at malupit di amakulugmu,
ya ta'on un da'a baholan hinan tatagu
mu ma'i'innilan mid ah baholmu.”¹

⁵Ya gulat ta ipaddung nan tataguy aat tu'uh nan aat Apo Dios ta alyonday, “Immannung an na'ahhamad hi Apo Dios ti nat'on an adi umat ay ditu'un nabaholan. At nan bahol tu'uy nangipa'innila!” At mid mapto' ya alyonyuy, “Maphod hi un tu'u mabaholan ti henen abaholan tu'uy mangipa'innilah amaphodan Apo Dios! At undan nappuhiy aton Apo Dios hi unna moltaon di tagun nabaholan?” Mu adi ahan umat hina ti nan tagun adi kumulug ya hiyay ad nomnom hinan umat hina.

^k 2:29 Bahaom nan footnote di Deut. 10:16 ti mid mapto' ya hiyah ne verse hi nalpuwan ten tudtudun Apostoles Paul. Umat goh hinan Deut. 30:6 ya Jer. 4:4. ¹ 3:4 Psa. 51:4.

6Adi ahan umat hinay aat Apo Dios ti nahamad di atonah unna moltaon nan nabaholan! Mu gulat ta adina moltaon ya nahihinnuh nen atona, at mid biyangnan manumalyan amin hinan tataguh tun luta.

7Ya gulat ta munlayaha' ta alyo' di, "Maphod ta tigon nan tatagun nob'on di aat'uh nan aat Apo Dios ta ma'innilan Hiyay ma'akkulug ti nan layah'uy dimmalat, ya hapiton nan tataguy anabagtuna!" Ya gulat goh ta mumpulitika' ta alyo' di, "Nan inat'un nappuhiy dimmalat hi panapitan nan tataguh anabagtun Apo Dios, at anaad mah ya moltaona' ay Hiya?"

8Ya gulat ta makulug henen hapiton at alyon tu'u mah di, "Aga tu'u ta aton tu'uy nappuhi ta hiyay mangipa'innilah nan maphod!" Mu adi ahan umat hina! Mu nan udumnan tatagu ya pahalona' ti alyonday un hiyah ne panudtudu', mu adi umat hinay ato'. At maphod hi unda mamolta nan manapit hi umat hina.

Hay Aat di Nabaholan Tu'un Amin

9Undan alyonyuy un tu'u ma"aphod an Hudyu ya un nan udumnan tatagu? Adi tu'u ahan, ti impa'i'innila' an numpapaddung nan Hudyu ya nan Hentil ti an amin tu'u ya nabaholan tu'u. 10An hiyah ne goh din inalín nan impitudo' Apo Dios an inalínay,

"Mi'id ah ohah tagun na'ahamad di ugalina,^m

11 ya mi'id ah nanginnilah amakulug di Tugun,

ya mi'id mamhod an manginnilah aat Apo Dios."ⁿ

12 Ti an amin di tatagu ya din'ugdah Apo Dios,

at pimmuhiy ugalida,

ya mi'id mangat hi maphod an ta'on ah oha."^o

13Ya itudun goh nan Hapit Apo Dios di,

"Agaga"ihaw an hapit di bumuhu' hi timidda an umat hinan nibughul an lubu."^p

Ya wada goh di ohan nitudo' hinan Hapit Apo Dios an inalínay,

"Ya hay layahday pamalbalidah nan i'ibbada

^m 3:10 Psa. 14:1; 53:1. ⁿ 3:11 Psa. 14:2; 53:2. ^o 3:12 Psa. 14:3; 53:3; Ecc. 7:20. ^p 3:13 Psa. 5:9.

ti nan hapit an malpuh timidda ya umat hinan gitan di
ha'u'un malpuh timidna.”^q

14Ya nitudo' goh hinan Hapit Apo Dios di,
“Wa ay ta humapitda ya mun'idutda,
an mumpait hi pangngolan.”^r

15Ya wada goh di nitudo' an inalinay,
“Ta'on un mid dumalat ya pumatoyda,”^s
16 ya an amin di gunda ayan ya bahbahonday alenggopan di
i'ibbada,
ya diday dumalat hi punligatanda.^t
17 Ya mi'id iniladah aat di lenggop.”^u

18Ya itudun goh nan Hapit Apo Dios di,
“Mi'id ogondan Apo Dios.”^v

19Ya inila tu'un amin nan itudun nan nitudo' hinan Uldin di Hudyu, ya hiyay mangipa'innilah bahol nan mangunud hinan Uldin. At mid pambaldah nan baholda ti hay pannig Apo Dios an amin hi tataguh tun luta ya nun'abaholanda. 20Ti mi'id ah ohah taguh ibilang Apo Dios hi na'ahhamad di ugalinan dumalat nan pangunudanah nan Uldin. Ti hay tamun di Uldin ya anggay ya itudunay aat di bahol.

Hay Mahapul ta Way Aton Apo Dios an Mangibilang an Nahamad di Aat nan Tagu

21Immannung an adi umday Uldin. Mu ad ugwan ya nipa'innilay mahapul hi ma'at ta way aton Apo Dios an mangibilang an nahamad di ugalin di tatagu an bo'on hay Uldin di dumalat ya anggay. Henen mahapul ya na'ulgud hinan libluh nitud'an di Uldin, ya inulgud goh din propetah din penghanay aatna.”^w 22Hay mahapul hi pangibilangan Apo Dios an nahamad di ugalin di tagu ya nan pangulugandan Jesu Kristu. At umat hinan amin di pangibilangan Apo Dios hinan kumulug ay Jesu Kristu ti numpapaddung an amin di tagu. 23Ya an amin tu'u

^q 3:13 Psa. 140:3. ^r 3:14 Psa. 10:7. ^s 3:15 Isa. 59:7. ^t 3:16 Isa. 59:8.

^u 3:17 Isa. 59:8. ^v 3:18 Psa. 36:1. ^w 3:21 Nan tulun na'atana ya Gen. 15:6, ya Psa. 32:1-2, ya Hab. 2:4.

ya nabaholan tu'un Apo Dios, at hiyanan nakudang ahan di amaphod tu'uh pannigna. ²⁴Mu ibilang Apo Dios an nahamad di ugali tu'u damdama, mu bo'on nan aton tu'uy dumalat ti nan gohgohna. Ya manu ay atona ti imbo'lan Jesu Kristuy bahol tu'u. ²⁵⁻²⁶Ti Hiyay hennag Apo Dios ta mibugha' di dalana ta Hiyay dumalat hi a'aliwan di bahol, at ma'aliwan di bahol di tataguh un waday pangulugdan Hiya. Ya hidin penghana ya ay ihunay un ingganuy Apo Dios di abaholan nan tatagu, at ay ihunay un aggy nahamad di inatna. Mu bo'on heney aatna ti mehodan, ta awni ta hennagnah Kristu ta nan natayanay nangipabo'laan Apo Dios hi bahol nan tatagu, at Hiyay panginnilaan ad ugwan hi anahamad di aat Apo Dios. Ya ipa'innilana goh an ibilangnan nahamad di aat nan tatagun mangulug ay Jesus.

²⁷At gulat ta iyamla tu'u ta alyon tu'uy, "Manu ay nipaphod tu'u ti nan ina'inat tu'un maphod!" Mu adi mabalin hi un tu'u iyamla ne ti adi umat hinay aatna. Mu nipaphod tu'u an dumalat di pangulugan tu'un Jesus. ²⁸At hay aatna ya ibilang Apo Dios an nahamad di ugali tu'u ti nan pangulugan tu'un Kristu an bo'on hay pangunudan tu'uh nan itudun di Uldin ya anggay. ²⁹Ya mid mapto' ya alyonyuan un nan Hudyu ya anggay di ibilang Apo Dios an nahamad di aatda. Mu adi umat hina ti bo'on nan Hudyu ya anggay di tataguna ti niddum nan Hentil goh. ³⁰Ti un ohah Apo Dios an Hiyay nahamad hi dayawon an amin nan tatagu,^x at ta'on un tu'u Hudyu unu Hentil mu gulat ta waday pangulug tu'un Kristu at ibilang Apo Dios an nahamad di ugali tu'u. ³¹Ya mid mapto' ya alyonyuan, "Umat ay hina at ta'ongkay hi un tu'u adi unudon nan Uldin ti ammunah nan pangulugan tu'un Kristu!" Mu adi ahan umat hinay aatna ti gulat ta waday pangulug tu'un Kristu at iyal'alla tu'un mangunud hinan maphod an itudun nan Uldin.

Hay Anahamad di Aat Abraham

4 Nomnomon tu'uy aat Abraham an ad holag ay ditu'un Hudyu. ²Gulat ta nan maphod an ina'inatnay dimmalat hi nangibilangan Apo Dios an nahamad di ugalina at waday biyang

^x 3:30 Hete ya ma'alih *Shema* (unu *donglon*) hinan hapit di Hudyu, ya hiyay puun di doctrinada (bahaom nan footnote di Deut. 6:4 ta innilaom di udumnan aatna).

Abraham an mangiyamlah ugalina.^y Mu adi umat hina, ti ta'on hi un maphod di ugalina mu hay pannig Apo Dios ay hiya ya aggyuy nahamad damdama, at mid biyangnan mangiyamlah ugalina. ³Ti imbaag nan impitudo' Apo Dios di aat Abraham an inalinay,

“Kinulug Abraham hi Apo Dios,
at hiyay dimmalat hi nangibilangan Apo Dios an nahamad di ugalina.”^z

⁴Ya gulat ta muntamu nan tagu ya midat di bino'lana ti nan nuntamuana. Ya henen nidat an lagbuna ya bo'on adaw ti imbo'lana. ⁵Mu waday udumnah tatagu an adida ipadah an bo'laon di abaliwanda, ti iniladan ta'on unda nabaholan mu ibilang Apo Dios didah mid baholdah un way pangulugda, at kulugondah Apo Dios. Ya abuluton Apo Dios henen pangulugda, at hiyay dumalat hi pangibilanganan nahamad di ugalida. ⁶Ya umat hitu goh din intudun din Alin hi David hidin penghana ti intudunan mundenol nan tagun ibilang Apo Dios an nahamad di ugalina an bo'on nan maphod an ina'inatnay dimmalat, ti inalinay,

⁷“Mawagahan nan tatagun mangibahhaw hi pangunudandah nan Uldin,
ya mun'an'anladah un aliwan Apo Dios henen inatda ti aliwanay baholda!”^a

⁸Ya mawagahan nan tagun adi ibilang Apu tu'u an way baholna!”^b

⁹Ya nan tagun mawagahan an inalin David ya undan nan nipakugit ya anggay? Bo'on, ti niddum goh nan aggyuy nipakugit hinan inalina. Ya inila tu'un impitudo' Apo Dios an inalinay,

“Kinulug Abraham hi Apo Dios,
at hiyay dimmalat hi nangibilangan Apo Dios an nahamad di ugalina.”^c

¹⁰At nomnomonyuy aat nen inat Apo Dios, ti undan nahhun an nipakugit hi Abraham ya un ibilang Apo Dios an nahamad di ugalina, unu aggyuy? Na'innilan nahhun henen inat Apo Dios ya un mipakugit hi Abraham!^d ¹¹Ti awni ya un mumpakugit

^y4:2 Heden gutud ya impaddung nan Hudyun Abraham ti hay ina'inatnan maphod anuy dimmalat hi nangibilangan Apo Dios an nahamad di ugalina. Mu intudun Paul an bo'on, ti nan pangulugna. ^z4:3 Gen. 15:6. ^a4:7 Psa. 32:1. ^b4:8 Psa. 32:2. ^c4:9 Gen. 15:6. ^d4:10 Hidin nangibilangan Apo Dios ay Abraham an nahamad di ugalina (Gen. 15:6) ya naluh di *himpulu ta opat di tawon* ya un mipakugit hiya (Gen. 17:23-27).

hi Abraham! Ya henen nakugitanay nangipa'innilah un din hopapnah agguyna nakugitan ya kinulugnah Apo Dios, at imbilang Apo Dios an nahamad di ugalina. Ya manu ay umat hina ta nan tatagun ta'on unda agguynakugit, mu atonda ay din inat Abraham hidin penghana ya paddungnay hi Abraham di ommodda ti kulugonda goh hi Apo Dios, at ibilang Apo Dios an nahamad di ugalida. ¹²Hi Abraham goh di omodnan Hudyun nakugit, mu bo'on hay nakugitanday dimmalt hi niyommodanda, ti manu ay ya inaynayunday pangulugdan Apo Dios an umat hidin inat Abraham hidin agguyna nakugitan.

**Hay Nuntulagan da Apo Dios ay Abraham
an Dimmalt hi Nangulugana**

¹³Hay intulag Apo Dios ay Abraham ya hinan holagna goh ya inalinay,

“Awniat hakupondan amin tun luta.”^e

Mu bo'on hay nangunudan Abraham hinan Uldin di dimmalt hi nangitulagan Apo Dios enen hakuponda. Ti manu ay ya hay nanguluganan Apo Dios, at hiyay dimmalt hi nangibilangan Apo Dios an nahamad di ugalina. ¹⁴Ti gulat ta nan mangunud hi Uldin di pangidatan Apo Dios enen intulagna at mid hulbin di pangulug. Mu umat ay hina ya mid hulbin goh din intulagna. ¹⁵Ti mahapul an adida ibahhaw nan pangunudandah nan Uldin ya un mabalin an diday pangidatana, mu mi'id ay di ologda at moltaon Apo Dios dida. Ya gulat ta mi'id nan Uldin hi ibahhawanda at adi moltaon Apo Dios dida.

¹⁶At hiyanan hay panawatan tu'uh nan pumhodan an malpun Apo Dios ya bo'on nan pangunudan hinan Uldin, mu gapuh nan inalinan atonah nan tagun waday pangulugna. Ya hiyah ne attiganan hay panawatan tu'uh pumhodan ya gapuh homo'nan ditu'u. Ya bo'on ya anggay di Hudyun mangipa'anhan hinan Uldin di hom'ona, mu ta'on nan way pangulugna an umat ay Abraham di pangulugna. Hiyah te dumalt an hi Abraham ya omod tu'un amin an kumulug ¹⁷ti waday nitudo' an Hapit Apo Dios an inalinay,

“He'a, Abraham, di mibilang hi omod
an amin di kumulug hinan abablubabluy.”^f

^e 4:13 Gen. 13:14-17; 17:8. ^f 4:17 Gen. 17:5.

Inalin Apo Dios di umat hina ti imbilangnah Abraham an ommod tu'un amin an kimmulug. Ti hi Abraham ya nangulug ay Apo Dios an abalinanan mummahuh natoy, ya abalinanan wadaon di mi'id. ¹⁸Ya bahig hi Abraham ti nala'ay, mu endenolnan mawaday imbaluyna damdama ti kinulugnay intulag Apo Dios an awniat hiyay ommod nan numbino'ob'on an holag hinan ahimpahimpamabluy. Ya umat hina goh din impitudo' Apo Dios hidin penghana ti inalinay,

“Gun dumo'ol di holagmu.”^g

¹⁹Ya din nangalyan Apo Dios ene ya na'uy an huminggahut di tawon Abraham, at namogpog. Ya bahig goh han ahawanan hi Sarah. Mu ta'on ya nidugah damdamay pangulug Abraham hidin intulag Apo Dios. ²⁰Ya agguyna pinogpog di pangulugna, at agguy nunduwaduwah ipa'annungan din intulag Apo Dios. At niyal'alla din pangulugna, ya endenolnay aat Apo Dios ²¹ti kinulugna ahan an henen intulagna ya abalinanan mangat. ²²At hiyaat un imbilang Apo Dios hiyah nahamad di ugalina ti dimmalat din pangulugna. ²³Ya hay impitudo' goh Apo Dios ya inalinay,

“Waday taguh imbilang Apo Dios
hi nahamad di ugalina.”^h

Ya hi Abraham henen inalin nan nitudo'. Mu bo'on hiya ya anggay ²⁴ti ditu'u goh di inalina ti ditu'uy ibilang Apo Dios hi nahamad di ugalina ti waday pangulug tu'un Hiya an nummahun Apu tu'un hi Jesus hidin natayana. ²⁵Ti immannung nan nitudo' hinan Hapit Apo Dios an inalinay,

“Hi Jesus di nidat ta inyatoyney bahol tu'u,
ya namahuan an timmagu ta way aton Apo Dios
an mangabulut ay ditu'un mangibilang an nahamad di
ugali tu'u.”ⁱ

Hay Nangibilangan Apo Dios an Nahamad di Ugali Tu'u

5 Imbilang Apo Dios an nahamad di ugali tu'un dimmalat nan pangulug tu'u, at malenggop tu'un middum ay Apo Dios ti dimmalat henen inat Apu tu'un hi Jesu Kristun ditu'u. ²Ya dumalat nan nangulugan tu'un Jesu Kristu ya hiyay nidduman tu'un Apo Dios, at ipapto' ditu'un dumalat nan homo'na. At

^g 4:18 Gen. 15:5. ^h 4:23 Gen. 15:6. ⁱ 4:25 Isa. 53:12 (nalpuh nan Septuagint an nan translation hinan hapit di iGreece).

hiyanan edenol tu'uh nen hahalimidon tu'un hay pi'bagtuan tu'un Apo Dios hi awni! ³Ya mundenol tu'u goh an ta'on un tu'u maligatan ti inila tu'un nan ligat tu'uy dumalat, ya abalinan tu'un mangedpol. ⁴Ya abalinan tu'u ay an mangedpol ya hiyah ne panginnilaan hi un himmalatom di pangulug tu'u. Ya inila tu'u ay an nahamad di pangulug tu'u at hiyay dumalat hi panahalimidan tu'uh nan aton Apo Dios ay ditu'uh awni. ⁵Ya adi tu'u mabalbaliyan enen hahalimidon tu'u ti ipa'annung Apo Dios. Ya inila tu'un atona ti nunheglay pamhodnan ditu'u, an hiyah ne din impa'innilan nan Na'abuniyanan an Lennawan hennagnan ditu'u.

⁶Hidin hopapna ya mi'id pangulug tu'un Apo Dios, ya mi'id abalinan tu'un mangat hi maphod. Mu unat goh nagtud din atayan Kristun inalin Apo Dios ya natoy ta inyatoy ditu'un nabaholan. ⁷Inila tu'un oonan di tagun mangiyatoy hi ibbanan tagu an ta'on hi un ma'aphod di ugalin nen tagun iyatoyna. Oonan ahan di umat hinay pamhodna. ⁸Mu inyatoy damdama ditu'un Kristuh din aggyu na'aliwan di bahol tu'u, at hiyah ne panginnilaan hi aat di pamhod Apo Dios ay ditu'un nidugah!

⁹Ya umat ay hinay inat Kristuh din hopapnan ta'on un aggyu na'aliwan di bahol tu'u at inyal'allanad ugwan an atonay maphod ti ad ugwan ya ibilang Apo Dios an nahamad di ugali tu'u an dimmalat nan nibugha'an di dalan Kristu. Ya henen maphod an inat Kristu ya hay pamaliwanan ditu'u ta adi ditu'u moltaon ay Apo Dios. ¹⁰Ya immannung an paddungnay binohol tu'uh Apo Dios hidin hopapna, mu impadinongnay pi'bohholan tu'un Hiya ta mumpopohodan tu'un da Apo Dios an dimmalat nan natayan din Imbaluyna. Ya henen ni'pohhodanan tu'un Apo Dios ya nidugah di denol tu'un nabaliwan ti namahuan hi Kristun wagwagdan bumadang ay ditu'u! ¹¹Ya hay oha goh ya mun'amlong tu'un Apo Dios ti nan nidduman tu'un Hiya an dumalat nan inat Apu tu'un hi Jesu Kristu ta way inat tu'un ni'pohhodan.

Hay Aat da Adam ay Kristu

¹²Din nahhun an tagu ya nabaholan an hiyah ne bennoh an amin di tataguh tun luta. At henen bahol di dimmalat hi atayandan amin ti nabaholanda. ¹³Ya nun'abaholan an amin di tataguh din hopapnah aggyu nangidatan Apo Dios hi Uldinan Moses. Mu mi'id nangalih unda nabaholan ti mi'id Uldindan

mangituduh aat di bahol. ¹⁴Ya nete"an Adam ta engganah din nalmuwan Moses ya gunda natoy di tatagu an ta"on hi unda aggyu inat din nappuhin umat hidin inat Adam an aggyuna inunud din immandal Apo Dios ay hiya.

Din inat Adam ya nilagat an amin di tagu. Ya umat goh hinah nan inat nan nehnod ay hiya an hi Jesu Kristu an nilagat goh an amin di tagu. ¹⁵Mu aggyu numpaddung di inatda ti nan inat Jesu Kristu ya dumalat nan homo' Apo Dios, at nob'on hinan bahol an inat Adam. Hay numbalinan di numbaholan Adam ya hay atayan an amin di tagu. Mu hay numbalinan di inat Jesu Kristu ya hay a'aliwan di bahol di tagu. ¹⁶Ya aggyu nipaddung nan maphod an gun idat Apo Dios ay ditu'uh nan indalat nan bahol nen ohan lala'i, ti ta"on un ohay baholna mu hiyay dumalat hi amoltaan an amin di tatagu. Mu ditu'un kimmulug ya ta"on hi un nidugah an do'ol di bahol tu'uh din hopapna mu indat Apo Dios nan maphod ay ditu'u, ya Hiyay dalatnah pangibilangan Apo Dios an nahamad di ugali tu'u! ¹⁷Ya immannung an nan bahol den ohan tagun hi Adam di dimmalat hi gun atayan di tatagu, mu ma"aphod henen na'at ay Jesu Kristu ti nan mangabulut hinan nidugah an panalimunan Apo Dios ay dida ya nan homo'nah pangibilanganan nahamad di ugali, ya mi'tagudan Apo Dios hi mid pogpogna.

¹⁸At hay aatna ya inalin Apo Dios hidin hopapnay moltaonan amin di tatagu ti dimmalat henen ohan bahol. Mu ad ugwan an gutud ya mabalin an ma'aliwan nan bahol an amin di tatagu ta mi'tagudan Apo Dios hi mid pogpogna ti dimmalat henen miyadwan nahamad an na'at. ¹⁹Hidin penghana ya imbahhaw din ohan lala'i nan inalin Apo Dios, at hiyaat un hiyay dimmalat hi nabaholan an amin di tatagu. Mu wada goh din ohan lala'i an nangunud hidin inalin Apo Dios, at hiyaat un Hiyay dimmalat hi nangibilangan Apo Dios an amin hinan tatagun nahamad di ugali.

²⁰Hidin penghana ya waday ina'inat nan tataguh nappuhi, mu la'tot ya nidat nan Uldin. Mu nan Uldin di dimmalat hi nangiyal'allaandan nangat hi nappuhi ti nan Uldin di nangibaag hi aat nan bahol. Mu unat goh na'udman di baholda ya nidugah, at anhan di homo' Apo Dios hinan nabaholan. ²¹Ya nan bahol di paddungnay apun di tatagu, mu hitun angunuhnaat hiyay dumalat hi ilahhinandan Apo Dios hi mid pogpogna. Mu ad ugwan ya gun ditu'u hom'on ay Apo Dios an dumalat nan

pangibilanganan nahamad di ugali tu'u. Mu hidin umangunuh at mi'tagu tu'un Apo Dios hi mid pogpogna an dimmalat hi Jesu Kristun Apu tu'u.

**Hay Nan'ugan Tu'uh nan Bahol ta
Nahukatan hi Balun Ugali**

6 Immannung an hom'on ditu'un Apo Dios! Mu undan maphod hi un tu'u itutuluy an mumbahol ta way aton Apo Dios an mangiyal'allan mammo' ay ditu'u? ²Adi tu'u ahan ituluy! Ti umat tu'uh nan natoy an mid atonan mangat hi nappuhi. Ya gulat ta paddungnay natoy tu'u at undan mabalin hi un tu'u banggabangadon din ina'inat tu'un nappuhih hopapna? ³Undan mi'id inilayuh aat di abonyagan tu'u? Ti hay ipa'innilan nan abonyagan tu'u ya niddum tu'un Jesu Kristu, at paddungnay niddum tu'un ni'yatoy ay Hiya. ⁴At wa ay ta mabonyagan tu'u ya paddungnay un tu'u natoy an ni'lubu' ay Kristu. Mu minahuan Amana Hiyang dimmalat nan nidugah an abalinana, at umat goh hinay na'at ay ditu'u ti paddungnay namahuan tu'u goh ti nahukatan hi balu nan ugali tu'u.

⁵Ti gulat ta niddum tu'un Hiyang paddungnay natoy an umat hidin inatna at immannung an niddum tu'u goh ay Hiyang paddungnay namahuan tu'un umat hidin inatna. ⁶Ti inila tu'un paddungnay ni'yatoy tu'un Kristuh nan krus ti din'ug tu'uy nappuhin ugali tu'uh din hopapna, at abalinan tu'u mahkay an adi mangat. ⁷At gulat ta matoy di tagu ya immannung an adina ituluy an mumbahol! ⁸Ya paddungnay natoy tu'u ti ni'yatoy tu'un Kristu. At hay kulugon tu'u ya mi'tagu tu'u goh ay Hiyah nan balun ataguan an umat hinan ataguana goh. ⁹Ti hay inila tu'u ya namahuan hi Kristuh din natayana, at adina ipidpidwan matoy ti nangabak hidin natayana. ¹⁰Nan bahol an amin di taguy inyatoy Kristu, at hiyanan adi mahapul an umali goh ta ipidwanan matoy. Ya ad ugwan ya matagu ta way atonan mangunud hinan pohdon Apo Dios.

¹¹Ya umat ayu goh hina, at ibilangyuy odolyuh paddungnay natoy ti din'ugyuy inatyuh nappuhih din hopapna. Ya waday baluh ataguanyu ta way atonyun mangunud hinan pohdon Apo Dios. Ya nan ataguanyud ugwan ya hiyay dimmalat hi iddumanyun Jesu Kristu. ¹²At mahapul an ipogpogyu nan bahol an gun amnawan di odolyud ugwan hitun wadanyuh tun luta ta adiyu unudon nan impa'enghan di odolyun aton. ¹³Ya

mahapul an adiyu abuluton nan pohdon di odolyun dumalat hi abaholanyu. Mu mahapul an idawatyuy odolyun Apo Dios an paddungnay namahuan ayuh nan natayanyu. At e'kodyuy odolyun Apo Dios ta way atonyun mangat hi nahamad hi pohdona. ¹⁴At adi mahapul hi unyu ituluy an gun mumbahol ti bo'on nan Uldin mahkay di manugun ay da'yu. Ti ad ugwan ya hi Apo Dios di gun manugun ay da'yu ti hiyah ne gohghoyna.

Hay Nambutan Kristuh nan Tataguna ta Atoday Nahamad

¹⁵Immannung an adi mahapul un tu'u unudon nan Uldin, at hay aton tu'u mah? Un tu'u dan inaynayun an mumbahol ti ehdol tu'uy homo' Apo Dios? Mu adi ahan umat hinay aton tu'u! ¹⁶Undan mid inilayun nan abulutonyun mambut ay da'yu ya mahapul an hiyay unudonyu ti henen nambut ay da'yuy apuyu? At gulat ta abulutonyuy paddungnay pambutan Satanas ay da'yu ya mahapul an unudonyuy pohdona, at mabaholan ayu, mu hay balloh ne ya hay ilahhinanyun Apo Dios hi mid pogpogna. Mu gulat ta abulutonyuy paddungnay pambutan Kristun da'yu at mahapul an un'unnud ayun Hiya, at hiyay dumalat hi pangibilangan Apo Dios ay da'yun nahamad di ugaliyu. ¹⁷Ya hidin penghana ya paddungnay da'yuy himbut Satanas ti gun ayu numbahol. Mu edenol tu'uh Apo Dios ti ad ugwan ya nitudtudun da'yu nan Makulug an Ma'unud. ¹⁸Ya napogpog di nahbutanyun Satanas hi gunyu numbaholan ti himbut da'yun Kristu ta hay nahamad di gunyu aton. ¹⁹Ya manu ay alyo' di paddungnay himbut ayun ten itudu' ya ta nalakah panginnilaanyuh aatna ti unyu pa'ette"an manginnilah aat nan Makulug an Mitudtudu. Ti hidin hopapna ya inabulutyuy paddungnay nambutan Satanas ay da'yu ti anggay hiyah inunudyu, ya agaga"ihaw din inatyu, ya aggyu ayu dinumngol, at numbino'ob'on di ina'inatyuh nappuhi. Mu ad ugwan ya mahapul an abulutonyuy paddungnay nambutan Kristun da'yu ta anggay Hiyah unudonyu ta atonyuy nahamad, at ma"aphod di ugaliyu.

²⁰Hidin paddungnay nambutan Satanas ay da'yu ya gun ayu numbahol, ya mid abalinanyun mangat hi nahamad. ²¹Ya undan waday maphod hi numbalinan nen inatyun nappuhih din penghanan umipabain ay da'yud ugwan hi unyu nomnomon? Mi'id. Mu hay balloh nan umat hinan nun'appuhi ya nan ilahhinanyun Apo Dios hi mid pogpogna! ²²Mu ad

ugwan ya napogpog mahkay di abaholanyu ti paddungnay himbut da'yun Apo Dios. At hiyaat un ayu un'unnud ay Hiya, at gun pumhod di ugaliyu, at hay angunuhna ya mi'tagu ayun Apo Dios hi mid pogpogna. ²³Ya hay lagbun di nabaholan ya hay ilahhinanan Apo Dios hi mid pogpogna. Mu hay homo' Apo Dios ya nan pi'taguan tu'un Hiyah mid pogpogna an dumalat hi Jesu Kristun Apu tu'u.

Hay Ni'hiyanan Tu'uh nan Uldin

7 Da'yun i'ibba, inilayuy aat nan uldinⁱ ti inilayu an nan uldin ya mahapul an unudon tu'u ta nangamung hi un tu'u matoy. Mu gulat ta matoy tu'u at mapogpog di pangunudan tu'un nen uldin. ²Umat hituy aatna: Hay uldin ya alyonay, “Nan babain waday ahawana ya adi mabalin an malhin hi udum hi un aggyu natoy nan ahawana. Mu gulat ta natoy nan ahawana ya mabalin an mumbentan.” ³At gulat ta aggyu natoy di ahawan nen babai ta nalhin hi udum ya hiyah ne ma'alih immilugtap. Mu gulat ta natoy nan ahawana at adi ipawan di uldin hi un mumbentan hi udum an lala'i.

⁴At hay aatna, i'ibba, ya hay atayan di punhiyanan nan nunhimbalyu. Ya umat goh hinay ma'at ay da'yu ti paddungnay natoy ayu, ya hay natayanyuy ni'hiyananyuh nan Uldin ti paddungnay ni'yatoy ayun Kristu. At ad ugwan ya da'yuy taguna an paddungnay Hiyay nihukat hinan nahhun an ahawayu an nan Uldin, ti paddungnay hi Kristuy ahawayud ugwan ti namahuan hidin natayana ta way aton tu'un mangat hinan pohdon Apo Dios. ⁵Din penghanah aggyu tu'u kimmulugan ya ina'inat tu'uy pumbaholan an pohpohdon di odol tu'u. Ya hidin nanginnilaan tu'uh Uldin ya un at goh niyal'allay nappuhih ina'inat tu'u ti hiyah ne din impa'engha tu'u tuwali, ya wan hiyay dumalat hi ilahhinan tu'un Apo Dios hi mid pogpogna. ⁶Mu paddungnay natoy tu'u, at ad ugwan ya ni'hiyan tu'uh nan Uldin, at adi mahapul hi un tu'u unudon ti hay pohdon Apo Dios di hiyay unudon tu'u ti linuman nan Na'abuniyanan an Lennaway ataguan tu'u ta balu. At hay aton tu'un mangunud hi pohdon Apo Dios ya bo'on mahkay hay pangunudan tu'uh nan Uldin an nitudo' hidin penghana.

¹7:1 Heten uldin ya uldin di malgom an gubilnu an bo'on nan Uldin Apo Dios an nidat ay Moses ya anggay.

Hay Aat di Uldin ya nan Bahol

⁷Immannung an nan Uldin di dimmalat hi namhodan tu'un mangiyal'allan mangat hi nappuhi. At hay alyon tu'u mah? Undan alyon tu'uy nappuhih nen Uldin? Mu adi ahan umat hina ti nan Uldin di nangitudun ha'in hi aat di bahol! Ya gulat ta aggyun inalin nan Uldin di,

“Adi ayu uma'amnaw hinan gina'un di a'agiyu!”^k

at mi'id inila' hi aat di umamnawan hi gina'u! ⁸Mu unat goh intudun nan Uldin an adi maphod di uma'amnaw hinan malgom an gina'un di udum mu hiyaat goh di dimmalat hi nangiyal'allaa' an uma'amnaw. Mu din hopapnah aggyu'u nanginnilaan hi aat nen Uldin ya nahnot di nangamnaw'uh nan gina'un di udum, at nahnot di bahol'u. ⁹Din aggyu'u nanginnilaan hi aat din Uldin ya hay inila' ya maphoda'. Mu unat goh ininnila' din intugun Apo Dios an waday ipawanah adi' aton ya hiyay nanginnilaa' an nidugah di bahol'u, ya ininnila' goh an inlahhina' ay Apo Dios an paddungnay unna' natoy! ¹⁰Ya manu ay waday intugun Apo Dios ya ta way aton nan tagun mi'tagun Hiyah mid pogpogna. Mu mid olog'un mangunud enen intuguna, at hay nunhulbianan ha'in ya anggay ya unna impa'innilay ilahhina' ay Apo Dios! ¹¹Ti hay nangamnawa' hinan bahol di nangidoldol ay ha'in ta omod unna' nabaholan, mu nan Tugun Apo Dios di dimmalat, ya henen bahol di hiyay dimmalat hi nilahhina' ay Apo Dios.

¹²Ya ta'on un umat hinay ma'at mu immannung damdamay itudun nan Uldin ti hi Apo Dios di nalpuwana, ya an amin di intudun nen Uldin ya hi Apo Dios di ad hapit, at nahamad, ya ma'aphod. ¹³At undan nan maphod an Uldin di dimmalat hi nilahhina' ay Apo Dios? Bo'on ahan, ti hay bahol'uy dimmalat! Ti unat goh ininnila' di aat nan Maphod an Tugun ya un'uat goh inyal'allan numbahol, at hiyay dimmalat hi nilahhina' ay Apo Dios. At hiyah ne panginnilaan an nan bahol ya na'appuhi ti nidugah an dumo'ol an dumalat nan Tugun Apo Dios.

Hay Aid Abalanan nan Tagun Mangat hinan Maphod an Pohdona

¹⁴Inila tu'un indat nan Na'abuniyanan an Lennawah nen Uldin. Mu tagua' ya anggay, at gangaynan gunna' mabaholan,

^k 7:7 Ex. 20:17; Deut. 5:21.

at mid abalina' an mangidinong enen gun'u abaholan. ¹⁵Ti nan maphod di pohdo' hi aton, mu bo'on at goh hiyay ato' ti nan pahiwo' di hiyaat goh di gun'u aton, at tagwan di aat'un umat hina! ¹⁶Ya wa ay ta ato' nan adi' pohdon ya hiyay mangituduh panguluga' hi anahamad nan itudun di Uldin. ¹⁷At bo'on ha" in di gun mangat hi nappuhi ti nalpuh din impa'e'engha' hidin hopapnay gun mangipanomnom ay ha" in. ¹⁸Ya inila' nan aat di ugali' an bennoh'uh din ommod'un nun'appuhin mid ah nilamut hi maphod. Ti ta"on un'u pohdon an mangat hi maphod mu mid abalina'. ¹⁹Ti adi' aton di maphod hi pohdo', an un at goh nan nappuhin adi' pohdon di gun'u aton. ²⁰Ya gulat ta ato' nan adi' pohdon ya hay itudun ne ya bo'on ha" in nalpuwana ti nalpuh din impa'e'engha' hidin hopapnah nangata' hi nappuhi an gun mipanomnom ay ha" in.

²¹At hay aat ten atagu' ya wa ay ta pohdo' an aton di maphod ya mid abalina' an mangat, ti un at goh nan nappuhiy mahapul hi ato'. ²²Ya hay wah nomnom'uh pohdo' hi ato' ya nan inyuldin Apo Dios. ²³Mu inila' an nob'on di pohdon di odol'u ti hay nappuhiy pohdona an bo'on at goh henen maphod an wah nomnom'u an paddungnay unda mumpolloh. Mu abakona' hinan pohdon di odol'u ti mid abalina' an mamilih pohdo'. ²⁴At agogohgoha' ti mi'id ahan ah pun'an'anlaa' an tagu! At ngadan nin di mamaliw ay ha" in hitun ato'ato' an umipapuhi? An hiyay dumalat hi ilahhina' ay Apo Dios. ²⁵Mu edenol'u ahan hi Apo Dios ti Hiyay mamaliw ay ha" in an dimmalt din inat Apu tu'un hi Jesu Kristu!

At hay aat'u mah ya nomnomo' di ato' an mangunud hinan pohdon Apo Dios, mu din ugali' an bennoh'uh din ommod'u ya hiyay dimmalt hi gun'u pangatan hi nappuhi.

Nan Balun Ugalin Dimmalt nan Na'abuniyanan an Lennawa

8 Hay aat ten inulgud'u ya adi ahan moltaon Apo Dios nan tatagun niddum ay Jesu Kristu, at adi lahhinon Apo Dios dida. ²Ti nan nidduman tu'un Jesu Kristu ya wadan ditu'u nan Na'abuniyanan an Lennawa, ya Hiyay mumpapto' ay ditu'u. At linumanay ugali tu'u ta balu mahkay di nitaguan tu'un dimmalt nan nidduman tu'un Jesu Kristu. At ad ugwan ya indatnay abalanan tu'u ta adi tu'u mahkay itugtugan mabaholan, at adi tu'u goh mamolta ya lahhinon ay Apo Dios. ³Ya bo'on nan

pangunudan tu'uh nan Uldin di dumalat hi abaliwan tu'uh nan bahol ti mid olog tu'un mangunud hinan Uldin. Mu hi Apo Dios di mamaliw ay ditu'uh nan abaholan tu'u, ti hay inatnan namaliw ay ditu'u ya hennagna han Imbaluyna ta ni'tagun umat ay ditu'u. Mu mid ah baholna, ya Hiyay paddungnay Onong di Bahol¹ ta inyatoytay bahol tu'u ta way abalinan tu'un adi mumbahol. ⁴Ya inatnah ne ta way aton tu'un mangat hi nahamad an umat hinan alyon goh di Uldin. Mu hay pangatan tu'uh nan nahamad ya adi tu'u inaynayun di aat nan ugali tu'uh din hopapna ta nan itudun nan Na'abuniyanan an Lennaway aton tu'u. ⁵Ti nan tatagun hay ugalidah din hopapnay gunda aton ya paddungnay henen ugaliday ad potu' hi nomnomda. Mu nan tatagun mangat hi itudun nan Na'abuniyanan an Lennawa ya diday ad potu' hi nomnomda. ⁶Ya nan tatagun mangabulut hidin ugalidah hopapnay ad potu' hi nomnomda, mu hay balloh nen atonda ya hay ilahhinandan Apo Dios hi mid pogpogna. Mu nan tatagun halimunan nan Na'abuniyanan an Lennaway punnomnomanda ya hay balloh ne ya hay alenggapanda, ya mi'tagudan Apo Dios hi mid pogpogna. ⁷At nan tatagun hay ugalidah din hopapnay ad potu' hi punnomnomanda ya mi'pattoydan Apo Dios hi angunuhna. Ti mi'id abalinandan mangunud hinan Uldina, ⁸ya didanay mid abalinanan mangipadenol ay Apo Dios.

⁹Mu da'yu ya adiyu unudon nan ipanomnom nan ugaliyuh din hopapna ti niyo'odol nan Na'abuniyanan an Lennawan da'yu, at nan ipanomnomnan da'yuy hiyay atonyu. Ti nan tatagun aggyu niyodolan nan Lennawan Kristu ya bo'on diday tataguna. ¹⁰Mu da'yun niyo'odolan Kristu ya immannung an matoy di odolyun dumalat nan bahol. Mu adi mi'yatoy di lennawayu ti mi'tagun Apo Dios hi mid pogpogna an dimmalat nan nangibilangan Apo Dios an nahamad di ugaliyu. ¹¹Ya minahuan Apo Dios hi Jesus hidin natayana, at da'yun niyo'odolan nan Lennawana ya mahuana goh di odolyuh un ayu matoy ti nan Lennawan niyo'odol ay da'yuy mangat.

¹²At hay mahapul hi aton tu'u, i'ibba, ya nan pohdon Apo Dios ta adi tu'u aton din ugali tu'uh din hopapna. ¹³Ti gulat ta atonyu din ugaliyuh hopapna at milahhin ayun Apo Dios hi mid pogpogna. Mu gulat ta abulutonyu nan badang nan Na'abuniyanan an Lennawan da'yu ta ipogpogyun mangat

¹8:3 Lev. 4:1-5:13.

hi pohpohdonyu at mi'tagu ayun Apo Dios hi mid pogpogna. ¹⁴Ya nan tatagun mangat hinan itudun nan Na'abuniyanan an Lennawa ya diday imbabaluy Apo Dios. ¹⁵Ya hennag Apo Dios nan Na'abuniyanan an Lennawan da'yu, ya henen Lennawan nahnag ay da'yu ya adi da'yu ipata'ot an umat hinan tagun ipata'ot nan mahmahingal an apuda. Ti nan Na'abuniyanan an Lennawa ya Hiyay mangipiyimbaluy ay da'yun Apo Dios, ya idatnay biyang tu'un mangalin Hiyah, "Ama!"^m hi un way ibaga tu'un Hiya ti inagawit ditu'u.ⁿ ¹⁶Ya nan Na'abuniyanan an Lennawa goh di mangipa'innilan ditu'u an ditu'uy imbaluy Apo Dios. ¹⁷Ya bonhon nan imbaluy di taguy banoh amada, ya umat goh ay ditu'un imbabaluy Apo Dios an ditu'uy mamnoh hinan maphod an idatnah nan tataguna. Ya nan ipabnoh Apo Dios ay Kristu ya me'ebnoh tu'u goh, ti gulat ta mi'ligat tu'un Kristu ya mi'bagtu tu'u goh ay Hiya.

Hay Ipabagtuan Tu'uh Awni

¹⁸Hay inila' ya iyal'allana ahan di ipabagbagtuan tu'uh awni ya un heten ligat tu'ud ugwan. ¹⁹Ya an amin di nalmu ya paddungnay umiyahupdan manod hi pangipattigan Apo Dios hi anabagtun nan imbabaluy nan tataguna. ²⁰Ti din penghana ya an amin di nalmuh tun luta ya agguay nipa'annung din penhod Apo Dios hi aatda ti pimuhida. Ya hay dimmalat ya ninomnom Apo Dios an moltaonay tatagu ta balloh din inat Adam, at ni'molta tun nalmuh tun luta. Mu waday mahahalimid damdama ²¹ti ad ugwan ya matoy an gun mapitay an amin di nalmu. Mu awniat ipaphod Apo Dios dida, at adida matoy an umat hinan imbabaluy nan adida mahkay ipidwan matoy.

^m **8:15** Hinan ugalin di mumpaha' ya tuluy hapitdah ama ti ihnay hapit an *father*, ya ihnay hapit an *daddy*, ya ihna goh nan hapit an *papa*. Hay pangusalindah nan nahhun ya hinan me'gonan an ma'ma'at an umat hinan graduation unu kasal, ya hay pangusalindah nan netob ya miyatlu ya hinan gagangayna an umat hi pamilya. Heten hapit an na'usal ete hinan verse ya *abba* hinan hapit di Hudyu, ya hiyah ne inusalдах nan gagangaynan ma'ma'at. Hay nipaddungana nin hinan hapit di iYadyang ya *apu* (hi un me'gonan) ya *ama* (hi un nan o'ommod).
ⁿ **8:15** Inabulut nan ugalin di iGreece ya iRome nan pangagawitan hinan nguhu, ya do'ol di na'atanah nan pamilyan nangawit hi ung'ungnga. Ya henen na'agawit ya mid ah nun'abhiwan di aatna ya nan aat di immannung an holag ti mabalin an alyonay, "Ama," ya mabalin goh an alanay ipatawid amanan hiya.

22Ya inila tu'un paddungnay naligatan an amin tun nalmun nete"ah din penghana ta nangamung ad ugwan an umat hinan punligligatan nan babaih un muntungaw. 23Ya bo'on dida ya anggay di maligatan ti niddum tu'u goh an wadan nan Na'abuniyanan an Lennawa an nan nanalimun ay ditu'uh din hopapna. At edpol tu'uy ligat tu'ud ugwan ta hodon tu'uy pangipattigan Apo Dios hi un ditu'uy na'agawit an imbabaluy na an hiyah ne alumanan di odol tu'u ta balu. 24Hidin te"an di nabaliwan tu'u ya hiyah ne goh di nete"aan di panahalimidan tu'u. Mu aggyu ni' nipa'annung henen hahalimidon tu'u, ti gulat un nipa'annung at adi tu'u ituluy an manahalimid, ti undan halimidon di taguy nalpah an nipa'annung? 25Mu henen hahalimidon tu'u ya adi tu'u tigon ad ugwan, mu mehodan tu'u ta nangamung un mipa'annung.

26Ya hay oha goh ya badangan ditu'uh nan Na'abuniyanan an Lennawa ti mi'id abalanan tu'u. Ya ta'on un hay punluwaluan tu'u ya mid inila tu'uh maphod hi ibaga tu'un Apo Dios. At nan Na'abuniyanan an Lennaway bumadang ay ditu'uh mangibagah aatna ti adi tu'u pa'ibagga ay Apo Dios. 27Ya inilan Apo Dios nan wah nomnom di tatagu, at inilana goh nan nomnomon nan Na'abuniyanan an Lennawah pangibaganan Hiyah abadangan tu'u. Ti nan pohdon Apo Dios hi ibagan nan Na'abuniyanan an Lennawah abadangan tu'u di hiyah hapitona.

28Ya nan tatagun pento' Apo Dios an mangipa'annung hidin ninomnomnah penhodnah aatda ya diday mamhod ay Hiya, at an amin di ma'at ay dida ya pumbalinon Apo Dios ta hiyay amaphodanda. 29Ti nete"ah din hopapnah din aggyu tu'u nitungawan ya i'innilan Apo Dios an ditu'uy tataguna, at ninomnomnay penhodnah aat tu'u, ta way aton tu'un mangeyengngoh hi aat nan Imbaluy na ta ditu'un amin di imbabaluy Apo Dios. Mu hi Jesus di paddungnay pangpangullu. ° 30At nan ninomnom Apo Dios hi penhodnah tataguna ya diday pento'na, ya diday imbilangnah mi'id baholda ti inaliwana, ya danen imbilang Apo Dios ya diday iniddumnah nan anabagtuna.

° 8:29 Pa'appohdon Jesus hi un way a'agina ti adina pohdon hi un oh'ohha Hiyah imbaluy Amana. Ya ta'on hi un way ma'agawit ta middum ay Hiya ta Hiyay agida mu na'abbagbagtu Hiya ya un dida ti hiyah ne haadna tuwali an pangpangullu.

**Hay Aat di Pamhodan Apo Dios ay
Ditu'un Dimmalat hi Jesu Kristu**

³¹Hay ipa'innilan ten amin ya niddum hi Apo Dios an bumadang ay ditu'u, at mid olog di udumnan mangameh ay ditu'u! ³²Ya agguyna ahan inadyuwan nan Imbaluyna ti hennagnah tun luta ta inyatoy ditu'un amin! Ya hiyah ne panginnilaan hi unna goh idat an amin di mahapul tu'u! ³³Ya ta'on hi un way gun umuy mundiklamun ditu'u ta alyonan Apo Dios ad abuniyan di un nabaholan nan pento'nah tataguna mu ibilang Apo Dios didah nahamad di ugalida!^p ³⁴Ya mid ah ohah way biyangnan mummoltah nan tatagun Apo Dios an mannag hi ad imbelnu ti anggay hi Jesu Kristuh way biyangnan mummolta. Mu adi ditu'u moltaon ti inyatoy ditu'u, ya namahuan, at wah dih nan na'abbagbagtun appit di agwan Apo Dios. Ya Hiyay mangihapit ay ditu'un Hiya ta badangan ditu'u! ³⁵Ya mi'id olog di logom an mangipadinong hi pamhod Kristun ditu'u! Ti ta'on un mid pohod di itaguan tu'u, unu maligatan tu'u, unu mipaligligat tu'u, unu gun tu'u mabtel, unu mawotwot tu'u, unu atata'ot di ma'at ay ditu'u, unu matoy tu'u mu waday pamhod^q Kristun ditu'u damdama. ³⁶At nan punligatan tu'ud ugwan ya na'ulgud hidin penghana ti impitudo' Apo Dios an inalinay,

“Gun tu'u hi'ih'i'tangan mapatoy an dimmalat nan pangunudan tu'un Hiya

ti paddungnay umat tu'uh nan kalnilun iyuyda golton.”^r

³⁷Mu ta'on hi un numbino'ob'on di ligat tu'u mu mangabak tu'u damdama ti nan pamhod Kristun ditu'u! ³⁸Ti hay inila' ya mi'id ah olog di logom an mangipadinong hi pamhod Apo Dios ay ditu'u ti ta'on un tu'u matoy unu matagu ya pepenhod ditu'u damdama. Ya adi abalanan di a'anghel an mangipadinong hi pamhodnan ditu'u, ya mi'id goh di olog nan nappuhin lennawan mangipadinong, ya ta'on hi un numbino'ob'on di ma'at ay ditu'ud ugwan, unu nan ma'at hi awni, mu wagwada damdamay pamhodnan ditu'u. ³⁹At ta'on un nan way abalinandad daya, unu ad dolom, unu nan malgom an nalmu mu mid goh ologdan

^p 8:33 Hay itudun ten nipa'el ya gapu ta imbilang Apo Dios dituh nahamad di ugali tu'u at adina ahan alyon di, “Nabaholan'a damdama!”

^q 8:35 Hiyah ne *agape* hinan hapit di iGreece. ^r 8:36 Psa. 44:22.

mangipadinong hinan pamhod Apo Dios ay ditu'u. Ya hay dumalat hi namhodanan ditu'u ya hi Jesu Kristun Apu tu'u.

Hi Apo Dios ya nan Tatagunan Pento'na

9 Heten alyo' ya makulug ti ha'in goh ya tagua' ay Kristu, at adia' munlayah, ya halimunan nan Na'abuniyanan an Lennaway nomnom'u, at adia' munlayah. ²Ya nidugah di punlungdayaa', ya munha'it di punnomnoma' ³ti hay aat nan i'ibba' an Hudyun da'min himpangapu. Ya gulat ta mabaliwandan dumalat nan ilahhina' ay Kristu ta mitolman nan moltada ta ha'in moltaon Apo Dios at abuluto'. Mu undan hay aton an nen adi ahan mabalin. ⁴Ya do'ol di inatnah pinumhodanmi ti da'miy pento' Apo Dios hi tataguna. Ya inyimbaluy da'mi, ya da'miy nangipattignah nan anabagtuna, ya da'mi goh di ni'tulagana, ya da'mi goh di nangidatanah nan Uldina, ya da'miy nahamad di pundayawanan Apo Dios, ya da'miy nangitulaganah pangatanah maphod hi pumhodanmi. ⁵Ya din tulun nabagtun tataguh din penghanan da Abraham, ya hi Isaac, ya hi Jacob di ad holag ay da'mi, ya nitungaw hi Kristun da'min himpangapu an Hiyay Dios an mumpapto' hi an amin hi logom. At hay maphod ya gun mibaag di amaphodanah mid pogpogna! Amen!^s

⁶Mu ta'on hi un umat hinay aatmin Hudyu mu bo'on nan udumnan da'miy tagun Apo Dios damdama. Mu wada nin di mangalih, "Gulat mah ta bo'on tagun Apo Dios di udumnan Hudyu at imbahhawna din intulagna ti nan holag Israel di inalinah pangidatanah nan intulagna ti diday tataguna. At mahapul an ditu'un amin an holag Israel di tataguna!" Mu hay pambal'un ne ya okod hi Apo Dios hi pot'onah nahamad an holag ta diday tataguna. Ti hidin penghana ya pento'na nan holag nan ohan imbaluy Israel ta diday tataguna an bo'on nan holag nan agina. ⁷Ya umat hina goh di inatnah din holag Abraham ti pento' Apo Dios nan ohan imbaluyna ta nan holagnay ma'alih ap'apun Abraham, mu agguynah Ishmael. Ti inalinan Abraham di,

"Nan holag nan imbaluymun hi Isaac ya anggay di pot'ol
hi mibilang hi holagmu,
ya bo'on nan holag han agina."^t

⁸At hay itudun ne ya bo'on an amin nan nitungaw an taguy ibilang Apo Dios hi taguna, ti anggay nan pot'onah

^s9:5 Hiyah ne hapit di Hudyu, ya hay pohdonan ibaga ya *hene ya abuluto' ahan!* ^t9:7 Gen. 21:12.

pangipa'annunganah din intulagna, ya diday nahamad an tataguna. ⁹Ti hay intulag Apo Dios ay Abraham ya inalinay,

“Hay tawon hinan at hituy

pangitungawan Sarah hinan lala'in imbaluyyu.”^u

Ya manu ay nitungaw henen lala'in holag Abraham an hi Isaac ya henen nitulag di dimmalat ta way pot'onah taguna.

¹⁰Ya wada goh di ohah ulgudo' an ituduna goh di aat nan nahamad an holag Israel. Ti hi Isaac an ad holag ay ditu'u ya nunhabih ahawanan hi Rebecca, ya nunduppel di inhabinan linala'i. ¹¹⁻¹²Ya hidin agguyna nuntungawan ya pento' Apo Dios nan penhodna ay danen duwan mitungaw, at ni'hapit ay Rebecca an inalinay,

“Nan pangpangullun mitungaw ya mahapul an

unudonay hapiton nan metob

an paddungnay hiyay apuna.”^v

Ya manu ay inalinah nahhun ya unda mitungaw ya ta panginnilaan hi un bo'on hay inatdah maphod unu nappuhiy dimmalat hi namto'anan Jacob, ya agguynah Esau ti nan ninomnomnah penhodnay dimmalat. ¹³Ya umat goh hitu din impitudo' Apo Dios hidin penghana ti inalinay,

“Penhod'uh Jacob,

ya bo'on hi Esau.”^w

¹⁴Mu undan alyon tu'uy un ipangngel Apo Dios ti penhodnay oha ya adinay oha? Adi ahan umat hinay aat Apo Dios! ¹⁵Mu okod hi Apo Dios an mamilih pohdona an hiyah ne goh din inalinan Moses hidin penghana ti inalinay,

“Okoda' an mamto' hi

pohdo' hi igohgoha.”^x

¹⁶At hay aton Apo Dios an mamilih taguna ya bo'on nan nomnomon di tataguh pamhodanda unu nan atondan maphod di dumalat, ti okod hi Apo Dios hi hom'ona. ¹⁷Ya impitudo' Apo Dios din inalinah nan alid Egypt an hi Pharaoh^y an inalinay,

“Nun'ali'o he" a,

ya inabulut'uy nangipaligligatam hinan tatagu',

ya manu ay inat'u ya ta he"ay pannigan di tataguh

anidugah di abalina',

^u 9:9 Gen. 18:10, 14. ^v 9:12 Gen. 25:23. ^w 9:13 Mal. 1:2-3. ^x 9:15 Ex. 33:19. ^y 9:17 Hay ngadana nin ya hi Amunhotep II (1148-1411 B.C.) Bahaom nan footnote di Ex. 3:10 ta innilaom di udumnan aatna.

ya ta way a'al'alya' an amin hinan tataguh tun
alutaluta.”^z

¹⁸At hay itudun hatun inulgud'u ya nan ninomnom Apo Dios hi pot'onah igohgohana ya diday igohgohana. Mu nan ninomnomnah ipahelot di nomnomda ya diday adi ma'al'alu'.

Hay Aat di Bungot Apo Dios ya nan Gohgohna

¹⁹Mid mapto' ya waday udum ay da'yun mangalih, “Umat ay hinay aton Apo Dios ya goh ta boholonay adi umunud ay Hiya? Ti gulat ta Hiyay munnomnom hi pohdonah aat di tagu at undan mabalin hi un nob'on di aton nen tagu?” ²⁰Mu hay pambal'un ne ya goh ta umat hinay alyom, ibba'? Anaad ta ipanuhmuy aat Apo Dios? Ti alyon nan Hapit Apo Dios di,

“Gulat ta nan munduwin hi banga
ya undan alyon nan dinuwinan banga di,
Goh ta umat hituy nangammam hi aat'u?”^a

²¹Mu okod nan munduwin hi pohdona an bo'on nan duwinonay okod! Ti hay aton nan munduwin hinan ohan map'ol an uklit ya godwona ta duway duwinona ta iyammanay oha ta hinalitan^b ya bangay oha. Mu waday biyangnan munnomnom hinan pohdonah atona!

²²Ya hiyah ne goh di aat nan aton Apo Dios hinan tatagu. Ti gulat ta nan tataguh penghanan nabaholan ya waday biyangnan bumungot ay didah unna pohdon ta panginnilaan an nidugah di abalinana. Mu agguyna penhod, at agguy bimmungot ay dida ti mehodan, at inedpolnay baholda an ta'on unda inat di mun'olog hi amoltaanda. ²³Ya manu ay inatnay umat hina ya ta ipattignay anidugah di anabagtunah nan tatagun pento'nah igohgohan an didanay idadaana an mi'yamlong ay Hiyad abuniyan hi udum di algaw. ²⁴Ya ditu'u hana nan pento'na an Hudyuy udumna, ya ta'on goh nan Hentil. ²⁵Ya hiyah ne goh din impitudo'nah nan liblun intudo' Hosea an inaliny,

“Nan tagun bo'on tagu' hidin hopapna ya diday pot'o' hi tagu' ti nan himpamabluy an agguy'u penhod hidin hopapna ya diday pohdo' ad ugwan.”^c

Ya inalina goh di,

^z9:17 Ex. 9:16. ^a9:20 Isa. 29:16; 45:9. ^b9:21 Hene ya nanginan gina'u an ohan kalahin di tibung. ^c9:25 Hos. 2:23.

26 “Bo'on da'yuy tatagu!”

Mu ad ugwan ya diday ma'alih imbabaluy Apo Dios an adi matmattoy.^d

27Ya inulgud Isaiah hidin penghanay aat di Hudyu an inalinay,
“Dimmo'ol nan Hudyu an hay uyapda ya umatdah nan panag hinan pingit di baybay.

Mu ta'on unda umat hina ya nahnotday mabaliwan^e

28 Ti awniat ihamad Apo Dios an mummoltah nan tataguh tun luta,
ya adina hakupon ti un himbumaggay pangatana.”^f

29Ya hay oha goh hi inalin Isaiah hidin penghana, ya inalinay,
“Hi Apu tu'un mumpapto' an amin hi logom,
ya gulat ta agguyna binaliwan di udumnan ditu'un Hudyuh din nummoltaana
at na'ubah tu'un amin an umat hinan tatagud Sodom ya ad Gomorrah.”^g

Hay Agguy Nangulugan nan Hudyun Jesus

30Hay itudun hatun inali' ya nan Hentil hidin penghana ti aggyuda ninomnom di atonda ta way pangibilangan Apo Dios an nahamad di ugalida. Mu la'tot ya kimmulugda, at hiyay dimmalat hi nangibilangan Apo Dios an nahamad di ugalida. ³¹Mu nan tatagun pento' Apo Dios hi tatagunan Hudyu ya impadahdan mangunud hinan Uldin, ti alyonday un hiyay dumalat hi pangibilangan Apo Dios an nahamad di ugalida, mu aggyu imbilang Apo Dios an nahamad di ugalida ti mid ologdan mangunud. ³²Ya anaad ta aggyu nibilang an nahamad di ugalida? Manu ay ya hay iniladah atonda ta mibilang an nahamad di ugalida ya alyonday un ammuna nan pangunudandah nan Uldin, ya aggyuda inila an mahapul an wada goh di pangulugdan Apo Dios! At hay aggyuda nangunudan ay Kristuy dimmalat hi nibahhawan di inatda an paddungnay un hiyay batun ahalibdudanda. ³³Hiyah ne din imputido' Apo Dios hidin penghanan inalinay,

“Wada han tagun umat hi batun ihina' ad Zion an babluy di Hudyu

^d9:26 Hos. 1:10. ^e9:27 Isa. 10:22. ^f9:28 Isa. 10:23. ^g9:29 Isa. 1:9.

an paddungnay ahalibdudan di tatagu,
ya Hiyay dumalat hi ibahhawan di atonda an umatdah
nan mahalibdudan hi batu.

Mu nan mangulug ay Hiya an ay batu

ya adida ahan mabainan hinan pangunudandan Hiya.”^h

10 'I'ibba', hay pohdo' ahan ya hay abaliwan di Hudyu an
hiyah ne gun'u iluwalun Apo Dios. ²Ya ihtigua' nan
Hudyuh nan amahludan mangipadah an mangunud ay Apo Dios,
mu mid iniladah ustuh atonda ti bo'on nan Makulug an Ma'unud
di unudonda. ³Ti mid iniladah ma'ahhapul ta way aton Apo
Dios an mangibilang an nahamad di ugalida. Ti hay inatda ya
diday nunnomnom hi atonda, ya aggyuda inunud din intudun
Apo Dios hi atonda ta way pangibilanganan nahamad di ugalida.
⁴Ti hay aatna ya pinogpog Kristuy ahapulan nen Uldin ta an
amin di mangulug ay Hiya ya ibilang Apo Dios an nahamad di
ugalida.

Hay Adi Pangipanggilan Apo Dios hi Baliwana

⁵Waday intudo' Moses hidin penghana an intudunay mahapul
hi aton ya un ibilang Apo Dios an nahamad di ugali an dimmalat
di pangunudan hinan Uldin, ti inalinay,

“Unudon ay nan tagun amin nan itudun di Uldin
ta inaynayunan mangat hi enggana an adina
ibahbahhaw

at henen tagu ya mi'tagun Apo Dios hi mid pogpogna.”ⁱ
Mu mid olog di tagun mangat hi umat hina. ⁶⁻⁷Mu nan
mitudtudun hay aat di pangibilangan Apo Dios an nahamad
di ugalin dumalat nan pangunudan ay Kristu ya umat hituy
alyonah nan Hapit Apo Dios:

“Adiyu ahan alyon hi nomnomyuy,

Hay umayan tu'u nin ya un tu'u mabaliwan ad
abuniyan,
unu ad dolom?”^j

Nan abaliwan tu'u ya immannung an nalpud abuniyan ya ad
dolom ti hi Kristu ya immalih tun luta (an nalpud abuniyan),
ya natoy ya namahuan (an nalpud dolom). Mu bo'on ditu'uy
nangat, ti hay mahapul hi aton tu'u ya anggay ya ihamad tu'uy

^h9:33 Isa. 8:14; 28:16. ⁱ10:5 Lev. 18:5. ^j10:7 Deut. 30:12-13.

pangulug tu'un Hiya. ⁸Ya nalakah nen ulgud hi innilaon ti ituluy nan impitudo' Apo Dios an inalinay,

“Nalakah innilaon nan ulgud ti wah nomnom tu'u,
at gun tu'u nomnomon di aatna.”^k

Ya hiyah ten ulgud an ul'ulgudonmi an hay aat di pangulug ay Kristu. ⁹Ya gulat ta ulgudonyuy un makulug an hi Kristuy Apu tu'u ya kulugonyu goh an minahuan Apo Dios Hiyah din natayana at mabaliwan ayu. ¹⁰Ti nan tagun kumulug ya hiyay ibilang Apo Dios an nahamad di ugalina, ya nan tagun mangulugud hi un hi Kristuy Apuna ya hiyay mabaliwan. ¹¹Ti hay impitudo' Apo Dios hidin penghana ya inalinay,

“Nan tagun kumulug
ya Hiya ya adi mabainan.”^l

¹²Mu nan tagun pangalyana ya an amin nan tatagun kumulug an ta'on hi unda Hudyu unu Hentil ti mi'id nun'abhiwandaan amin. Ti hi Apo Dios di Apudan amin, ya an amin di mumbagah badang Apo Dios ya nidugah di idatnan didah maphod. ¹³An hiyah ne goh din impitudo' Apo Dios an inalinay,

“An amin di mangalih,
Apu, baliwana' ni!
ya diday mabaliwan.”^m

¹⁴Mu mid iniladan mangalih, “Apu, baliwana' ni!” hi unda aggyu kimmulug ay Hiya. Ya mid atondan kumulug hi unda aggyu dengngol di Ulgud an hay aatna. Ya mid atondan mangngol hi un mi'id umuy mun'ulgud. ¹⁵Ya mid atondan umuy mun'ulgud hi un mid mannag ay dida. Ya intudun goh din impitudo' Apo Dios di aat nan umuy mun'ul'ulgud ti inalinay,

“Umipa'anla ahan un waday tagun dumatong
an umalin mangulugud hinan Makulug an Ma'unud!”ⁿ

¹⁶Mu adi an amin di mangngol ya kimmulugdah nan Maphod an Ulgud. Ti ta'on un din propetan Apo Dios hidin penghana hi Isaiah ya do'olda goh di aggyu nangulug hidin inulgudna, ti inalinay,

“Apo Dios,
inilam an nahnotday nangulug hidin inulgudmi!”^o

^k 10:8 Deut. 13:14. ^l 10:11 Isa. 28:16. ^m 10:13 Joel 2:32; Ac. 2:21.

ⁿ 10:15 Isa. 52:7; Nah. 1:15. Bahaom goh nan footnote di Nah. 1:15.

^o 10:16 Isa. 53:1.

¹⁷At hay aatna ya kumulug nan taguh unna donglon nan Ulgud an hay aat Kristu, mu mahapul an waday mun'ul'ulgud hi mahhun ta waday donglonah kulugona.

¹⁸Mu undan aggyu dengngol nan Hudyuh nen Ulgud? Immannung an dengngolda, ti hay impitudo' Apo Dios ya inalinay,

“An amin nan abablubabluy ya waday nangngol hinan inulgudda,
ti niba'el an amin ta nangamung di pingitnah immuyda nangulgudan.”^p

¹⁹Immannung an inninlan di Hudyuy aat di Ulgud ti hidin penghana ya inulgud Moses din inalin Apo Dios hinan Hudyun paddungnay inhingalna didan inalinay,

“Baliwa' di udumnan tatagu,
at mun'annel ayu.
Ya baliwa' nan tatagun aggyu nanginnila,
at umi'ingol ayun Ha'in.”^q

²⁰Ya natulid hi Isaiah an nangipa'innilah nan inalin Apo Dios ay hiyan inalinay,

“Nan tatagun aggyu nanod hi umalia' ya inninlaa' ay dida,
ti nan tatagun aggyu nangibagah aat'u ya diday nangipa'innilaa'.”^r

²¹Mu hay inulgud Apo Dios hi aat di Hudyu ya inalinay,
“Gun'u al'alu'on nan tatagu ta way atondan kumulug,
mu adida damdama donglon ti ma'addu'ugdah nan Hapit'u.”^s

Hay Aat di Gohgoh Apo Dios hinan Hudyu

11 Adi tu'u alyon hi un din'ug Apo Dios di Hudyuh tataguna ti agguyna! Ti waday nabaliwan an umat ay ha'in an Hudyua' goh ti nidduma' hinan himpangapun holag Benjamin an ap'apun Abraham. ²Ya pento' Apo Dios nan Hudyuh tatagunah din hopapna, ya agguyna din'ug dida. Ya inilayu nan ulgud an impitudo' Apo Dios hidin penghanaan mangibaag hi nunhudhudolan Elijah ay Apo Dios an inalinay,

^p 10:18 Psa. 19:3-4. ^q 10:19 Deut. 32:21. ^r 10:20 Isa. 65:1. ^s 10:21 Isa. 65:2.

3 “Apu, gunda pinatoy nan do'ol an propetam,
 ya numpa"ida goh nan pun'onnganmin He"a.
 Ya ha"in ya anggay di na'angang hi tagum,
 ya te an ipadahda goh an mamatoy ay ha"in!”^t

4 Ya tembal Apo Dios an inalinay,
 “Ta'on un do'ol di mundayaw hinan bulul an hi Ba'al
 mu wada damdamay pituy libuh tatagun hinania' hi
 tagu' ta diday adi' ubahon
 an didanay aggyuy ni'dayaw ay Ba'al.”^u

5 Ya hiyah te goh di aatnad ugwan ti waday nahnot an Hudyun
 pento' Apo Dios an dimmalat nan gohgohnan dida. 6 Ya henen
 inatnan namto' ay dida ya bo'on hay inatdah maphod di
 dimmalat hi namto'anan dida ti nan gohgohna. Ti gulat ta nan
 aton di tagun maphod di hiyay ammunah dumalat hi namto'an
 Apo Dios ay didah tataguna at adi mahapul hi un way gohgoh
 Apo Dios. Mu adi umat hina!

7 At hay aatna ya aggyuy ininnilan nan Hudyuy atondan
 mangunud ay Apo Dios, ti unda nahnot di nanginnilah
 atonda an didanay pento' Apo Dios. Ti nan udumna ya
 adida ahan mitudtuduwan. 8 Ya inalin goh din impitudo'
 Apo Dios di,

“Impahelot Apo Dios di nomnomda,
 at hiyaat un ta'on unda bahaon unu donglon nan
 Makulug an Tugun ya adida pa"innilah aatna.
 An hiyah ne aatnah hopapna ta nangamung ad
 ugwan.”^v

9 Ya inalin goh nan Alin hi David di,
 “Apu, me'nong un nan maphod an indatmun diday hiyay
 dumalat hi a'ubahanda,
 ta ta'on unda paddungnay magah ta hiyay moltada!”^w

10 Ya paddungnay helngam di nomnomda ta adida innilaon
 di Makulug an Tugun,
 ya paddungnay ipapi'ugmu nan ligatda ta
 mabu"ungdah nan damotda.”^x

^t 11:3 I Ki. 19:10, 14. ^u 11:4 I Ki. 19:18. ^v 11:8 Deut. 29:4; Isa. 29:10.

^w 11:9 Psa. 69:22. ^x 11:10 Psa. 69:23.

¹¹Ya unat goh agguy kimmulug nan Hudyu ya din'ug Apo Dios dida, ya wada nin di mangalih unna itutuluy an man'ug ay dida ta nangamung. Mu adina! Ti hidin agguy kimmulugan nan Hudyu ya impehng Apo Dios nan Hapitnah nan Hentil ta diday mabaliwan, ta tigon ay nan Hudyuy aton Apo Dios an mamaliw hinan Hentil at olom ya umamohda, at mi'kulugda goh. ¹²At hay na'at ya dimmalat nan bahol di Hudyuh agguyda kimmulugan ya hiyay pinumhodan ahan nan udumnan tagun amin hitun luta an nan Hentil. Mu awniat do'do'ol di Hudyun kumulug. Ya wa ay ta ma'at hana at iyal'allan nan Hentil an gun pumhod ti middumdah nan pumhodan di Hudyu!

Hay Abaliwan nan Hentil

¹³Waday alyo' ay da'yun Hentil: Ha'in di ohah baal Kristu an ma'alih apostoles,^y ya *nahnaga'* ay da'yu, at hay ato' hinan puntamua' ay da'yu ya ipattig'uy anabagtun ten tamu'. ¹⁴Ya hay ohah pangata' hi umat hitun tamu' ya ta way aton nan i'ibba' an Hudyun umamoh, at olom ya pohdon di udumnan mi'kulug ta way atondan mabaliwan. ¹⁵Ti din nan'ugan Apo Dios hinan Hudyu ya hiyah ne nangiddumanah nan udumnan Hentil hitun lutan Hiya ta mi'hina"aman dida. Mu iyal'allanan ma"aphod di ma'at hi gutud di kumulugan nan Hudyuh pangabulutan Apo Dios ay dida goh ti paddungnay mamahuandah nan natayanda!

¹⁶Nan ugali tu'u ya upingon tu'uy itang hinan tinapay ta e'nong tu'un Apo Dios, mu nan na'angang ya bagin Apo Dios damdama.^z Ya heden na'upeng ya paddungnay hi Abraham, ya nan na'upingana ya didanay do'ol an holagna. Ti tagun Apo Dios hi Abraham, at nan holagna ya diday tatagun Apo Dios goh. Ya umat goh hinan ayiw ti paddungnay hi Abraham di lamutna ta nan hapangna ya didanay holagna. Ya henen lamut ya bagin Apo Dios, at bagina goh nan hapangna. ¹⁷Nan Hudyu ya paddungnay dida nan ayiw an olibon wah nan galden ta nan Hentil ya diday ayiw an olibon wah nan inalahan. Mu hinalipangan Apo Dios di udumnah nan hapang di ayiw an wah nan galden ti nappuhida, ya innalnay udumnah nan hapang di ayiw an wah inalahan ta inhu"upnah din nahalipangan an ayiw ta ni'tagu. At da'yun Hentil ya niddum ayuh nan agguy nahalipangan an Hudyu ta mi'hini"itang ayun didan nen lotan di ayiw. ¹⁸Mu ta'on un ayu

^y 11:13 Hay pohdonan ibaga ya *nan nahnag*. ^z 11:16 Num. 15:17-21.

nihukat hinan paddungnay nahalipangan an Hudyu ya adiyu iyamlay aatyu ti un adya nomnomonyu an bo'on da'yuy mangidat hi bi'ah nan lamut, ti nan lamut di mangidat hi bi'ahyu!

¹⁹Mu gulat ta waday Hentil an mangalih, "Oo, mu ihnay hulbi' goh ti ha'in nihukat hinan nahalipangan!" ²⁰Immannung here! Mu manu ay nahalipanganda ti nan aggyuda kimmulugan, ya da'yuy nihu"up an Hentil ta mi'tagu ayu ti nan kimmuluganyu. Mu adiyu iyamlay nen aatyu ta unyuat papuutan. ²¹Ti nan Hudyun paddungnay hapang tuwalin nen ayiw an aggyu kimmulug ya hinalipangan Apo Dios. At da'yun bo'on nahamad an hapangna ya undan adi da'yu moltaon hi un mibahhaw di pangulugyu?

²²At mahapul an innilaonyu nan nahamad an homo' Apo Dios ya hay aat goh nan nahamad an pummoltana. Ti nahamad di pummoltanah nan Hudyun numbahol, mu hom'on da'yun Hentil hi unyu inaynayun an abuluton nan pangipadutu'anan da'yu. Mu gulat ta adiyu inaynayun an mangabulut at mahalipangan ayu goh. ²³Ya gulat ta hukatan nan Hudyuy ugalida ta kumulugda at mipabangngaddan nen ayiw an nahalipanganda ti abalinan Apo Dios an mangat. ²⁴Ya da'yun Hentil ya paddungnay da'yuy hapang nan ayiw an olibon wah inalahan an nahalipangan ta nihu"up hinan ayiw an nahalipangan an wah nan galden. Mu bo'on da'yuy hapang nen ayiw tuwali. Mu nan Hudyuy paddungnay ayiw hinan galden an nahalimunan. Ya ta'on unda nahalipangan mu diday hapang nen ayiw tuwali, at nalaklakadaha ipabangngad Apo Dios enen ayiw an nahalipanganda.

Hay Pangipattigan Apo Dios hinan Pammo'anan Amin hinan Tataga

²⁵Waday pohdo' an ipa'innilan da'yun i'ibba' an Hentil an aggyu na'in'innilah din hopapna, ta way atonyun adi mumpahiya ya un nan Hudyu. Ti hay aat nan Hudyun adi ma'al'alu' ya la'tot ya ma'al'alu'da ti awni ta magtud di uyap nan Hentil an middum ay Apo Dios at ma'al'alu' nan Hudyu. ²⁶Ti hay adatngan di gutud at mabaliwan an amin nan Hudyu. An hiyah ne impitudo' Apo Dios hidin penghanan inalinay,

“Waday Bumaliw an malpuh nan babluy'un ad Zion,
an Hiyay mamogpog an amin hinan nun'appuhin
aton nan holag Jacob an Hudyu.”^a

^a 11:26 Isa. 59:20; 27:9.

27 At aliwa' di baholda
ti hiyah ne ipa'annungan din intulag'un didah din
penghana.”^b

28 Ya mi'bohhol ay Apo Dios nan udumnan Hudyu ti nan
nan'ugandah nan Maphod an Ulgud an hay aat Kristu, ya hiyah
dimmalat hi nangiyiwilan Apo Dios ay da'yun Hentil hinan
Maphod an Ulgud. Mu ta'on ya nan Hudyu damdamay nahun
hi pento' Apo Dios hi tataguna, ya pohpohdona dida an dimmalat
di namhodanah din tataguh penghanan ad holag ay dida an da
Abraham, ya hi Isaac, ya hi Jacob. 29 Ti pento'na didah penghana,
ya intulagnay amaphodanda, at adi mabalin hi un hukatan Apo
Dios di nomnomna ta ibahhawnay namto'anan dida ya nan
homo'na. 30 Ya da'yun Hentil ya agguay ayu kimmulug ay Apo
Dios hidin penghana. Mu ad ugwan ya ongol di homo'nan da'yun
an dimmalat nan agguay kimmulugan nan Hudyu. 31 Ya umat goh
hinan Hudyuh awni ti ad ugwan ya adida kumulug. Mu awniat
la'tot ya kimmulugda, at ongol di pammo' Apo Dios ay didan
umat hi pammo'nan da'yun Hentil. 32 Ti inyabulut Apo Dios an
amin di tatagun Hudyu ya nan Hentil ta mumbaholda, ta way
atonan mangipattig hi homo'nan didan amin.

Hay Panapitan hi Amaphodan Apo Dios

33 Uya'ay anidugah nan idat Apo Dios hi amaphodan nan
tatagu,

ya nidugah goh di anala'engna ya nan inilana!
Adi tu'u pa"innilah aat di pohdonan ma'at,
ya adi tu'u goh pa"innilah nan aat di ato'atona.

34 Ya hiyah ne goh din impitudo' Apo Dios hidin penghana,
ti inalinay,

“Mid ah ohah taguh nanginnilah aat di nomnom Apu
tu'u,
ya mid ah ohah tagun way abalinanan muntugun ay
Hiya.”^c

35 Ya inalin goh nan Hapit Apo Dios di,

“Mid ah ohah tagun way abalinanan mangidat hi
logom ay Apo Dios

^b 11:27 Isa. 59:21. ^c 11:34 Isa. 40:13.

ta way dumalat hi pangibalhan Apo Dios an mamallog.”^d

³⁶ Ya manu ay umat hinay aatna

ti hi Apo Dios di nunlumun amin hinan
numbino'ob'on an nalmu.

Ya wagwadada hanan nalmu ti Hiyay manalimun,
at nalmudan amin ta way mangipabagtun Hiya,
at baginan amin.

At hi Apo Dios di ma'alih na'abbagbagtuh mid ah
pogpogna!

Amen!^e

Nan Maphod hi Aton hi Pangunudan ay Apo Dios

12 Immannung an nidugah di homo' Apo Dios ay ditu'u, i'ibba! At hay mahapul hi atonyu ya ibilangyuy odolyuh bagin Apo Dios an paddungnay unyu e'nong ay Hiyah ad ugwan an ataguyu ta milahhin an bagina, ta henen atonyuy mangipadenol ay Hiya. Ya maphod hi un hiyah ne nomnomonyuh atonyu ta hiyay pundayawyun Apo Dios. ²Ya adiyu eng'enghon nan nappuhin aton di tataguh tun luta ta unyuat abuluton di ahukatan di punnomnyu ta balu ta abalinanyun manginnilah pohdon Apo Dios ta nan maphod di atonyu, ya nahamad, ya nan mangipadenol ay Apo Dios.

³Impaduta' ay Apo Dios hinan nangidatanah haad'uh pangata' hinan tamuna, at hiyaat un'u al'alu'on da'yu. Mu hay iyal'alu'u ya adiyu ipahiyay aatyu ta topngonyuy punnommanyu ti nan indat Apo Dios hi aat di pangulugyu ya hiyay nomnomonyuh aatyu ya anggay. ⁴Ya un ohay odol tu'u, mu numbino'ob'on di alimatungna, ya numbino'ob'on goh di tamun nan alimatung. ⁵Ya umat goh hina ay ditu'u ti ta'on hi un tu'u numbino'ob'on mu paddungnay un tu'u ohan odol ti nan nalammungan tu'un niddum ay Kristu. At paddungnay ditu'uy numpun'ummum an umat hinan alimatung di ohan odol. ⁶Ya numbino'ob'on di indat Apo Dios hi abalihan tu'un dimmalat nan homo'nan ditu'u. At hay maphod hi aton tu'u ya henen abalihan tu'un indatna ya hiyay mun'olog hi itamu tu'u. Ti gulat ta hay abalihan di oha ya nan pangul'ugdananah nan impa'innilan Apo Dios ay hiya at

^d 11:35 Job 41:11. ^e 11:36 Hay pohdonan ibaga ya *hene ya abuluto' ahan!*

ammuna nan kulugonah impa'innilan Apo Dios ay hiya ya hiyay ulgudona. ⁷Ya gulat ta hay abalanan di oha ya un bumadbadang hinan i'ibbanan mangunud ya mahapul an hiyah ne atona. Ya gulat ta hay abalanan di oha ya un muntudtudu at mahapul an hiyay gunna aton. ⁸Ya gulat ta hay abalanan di oha ya un umipadenol hinan tatagu at mahapul an hiyay gunna aton. Ya nan tagun ma'an'anidat an umigohgoh hinan tatagu ya mahapul an do'lonay gunna idat. Ya nan tagun hay haadna ya un mumpapto' hi i'ibbana ya mahapul an mahmahlun mangat enen haadna. Ya nan tagun hay tamuna ya unna igohgohan nan munligat ya mahapul an mundenol an mangat.

⁹Ya mahapul an na'ahhamad di pamhodyuh^f nan i'ibbayu. Ya pahiwonyu nan nun'appuhin ma'at ta hay nahamad di amnawanyu. ¹⁰Ya mumpopohhodan^g ayun paddungnay hina"agi ayu. Ya pa'enghaonyun e'gonan nan i'ibbayu ta bo'on hay odolyuy pohdonyuh me'gonan. ¹¹Ya mahapul an mahmahlu ayun muntamu ta adi ayu mapayad. Ya laylaydonyun muntamuh nan tamun Apu tu'u. ¹²Ya maphod hi un ayu mun'an'anla ti henen hahalimidonyu. Ya e'edpolyuy ligatyu, ya gun ayu munluwalun Apo Dios. ¹³Ya ibingayanyu nan ibbayun nawotwot, ya halimunanyu nan mangili.

¹⁴Ya iluwaluanyu nan tagun mamaligat ay da'yu ta idat Apo Dios di amaphodanda ti adi maphod hi un hay pumuhianday ibagayu. ¹⁵Ya middum ayuh nan tagun mun'an'anla ta mi'yanla ayun dida, mu mi'lungdaya ayu goh hinan tagun munlungdaya. ¹⁶Ya pun'u'unnudonyuy nomnomyu, ya adi ayu mumpahpahiya, ya mi'ligwa ayuh nan na'ampan tagu. Ya adiyu nomnomon hi un ayu nala'eng.

¹⁷Ya gulat ta way mangat hi nappuhin da'yu ya adiyu iballoh hi nappuhi goh, mu atonyuy maphod ta way pannigan di tataguh anahamad di ugaliyu. ¹⁸Ya ipadahyuy abalinanyun mangiyuyah nan aton nan tatagun da'yu ta mid al'alín da'yu. ¹⁹Adiyu iballoh, i'ibba', nan nappuhin aton di tatagun da'yu ta okod hi Apo Dios an mummoltan dida ti inalin goh din impitudo' Apo Dios di,

“Okoda' an hi Apuyun mangiballoh
an mummoltan dida.”^h

^f12:9 Hiyah ne *agape* hinan hapit di iGreece. ^g12:10 Hiyah ne *phileo* hinan hapit di iGreece. ^h12:19 Deut. 32:35.

20Ya hay mahapul hi aton tu'u ya unudon tu'u goh nan ohan impitudo' Apo Dios an inalinay,

“Gulat ta mahinaangan nan mi'bohhol ay da'yu
ya ipaphodyun panganon dida.

Ya umat goh hinan a'uwawanda
an mahapul an idatanyu didah inumonda.

Ti atonyu ay hana ya mabainandah nan nangatandah
nappuhin da'yu.”ⁱ

21Ya adiyu goh unudon nan atondan da'yun nappuhi ta adi ayu ma'abak an dumalat enen atonda. Mu atonyuy maphod ay dida ta hiyay dumalat hi pangabakanyuh nan nappuhi.

Hay Pangunudan hinan Uldin di Gubilnu

(Tit. 3:1; I Pet. 2:13-17)

13 Mahapul an un'unnud tu'un amin hinan u'upihyal di gubilnu ti diday ap'apu tu'u ti adi mabalin hi unda munhaad hi un adi abuluton Apo Dios, ti hi Apo Dios di namto' ay didah nan punhaadanda. 2Ya gulat ta adi unudon nan tataguy imandal nan upihyal ya paddungnay un hi Apo Dios di adida unudon ti Hiyay namto' ay dida, at adida ay unudon ya mamoltada. 3Ya adi mahapul an ta'tan nan mangat hi maphod nan upihyal ti nan mangat hi nappuhiy mangita'ot. At gulat ta pohdonyun adi tuma'ot hinan u'upihyal ya atonyuy maphod, at iyamla da'yu. 4Ti diday pento' Apo Dios ta atonday pohdona, at muntamudah amaphodanyu. Mu gulat ta atonyuy nappuhi at hiyah ne ta'tanyu ti waday biyangdan mummoltan da'yu. Ti diday baal Apo Dios, at indatnay biyangdan mummoltah nan mangat hi nappuhi. 5At hiyaat un mahapul an unudonyu nan u'upihyal an ap'apuyu. Mu hay maphod ya bo'on hay tuma'tanyuh amoltaanyuy dumalat hi pangunudanyuh nan u'upihyal, mu manu ay atonyu ti inilayan hiyah ne maphod hi aton.

6At hiyaat unyu goh bayadan di buwityu ti hi Apo Dios di itamuan nan u'upihyal ta ihamaddan mangat hinan mahapul an atonda. 7Ya mahapul an bayadanyun amin di utangyuh nan u'upihyal, at bayadanyun amin di buwityu. Ya e'gonanyu nan u'upihyal, ya hapitonyuy amaphodanda.

ⁱ 12:20 Prov. 25:21-22.

Hay Maphod hi Aton hinan l'ibba

⁸Mahapul an bayadanyun amin nan tagun immutanganyu ta adiyu inaynayun an ma'u'utangan. Mu hay pun'u'uttangan tu'uat ya nan pumpopohhodanan^j tu'un amin. Ti nan tagun mamhod hi i'ibbana ya hiyay mangunud hinan Uldin Apo Dios. ⁹Ti gulat ta unudonyu nan nitudo' an Uldin an alyonay,

“Nan pamhodyuh odolyu ya mahapul an umat goh
hinay pamhodyuh nan i'ibbayu,”^k

at inakamnay udumnah nan Uldin an umat hi,

“Adi ayu umilugtap,”^l

ya

“Adi ayu pumatoy,”^m

ya

“Adi ayu mangakaw,”ⁿ

ya

“Adi ayu uma'amnaw hi gina'un di i'ibbayu,”^o

ya nan udumna goh an Uldin an umat hina. ¹⁰Ti nan mamhod hi ibbana ya adi mabalin hi unna aton di nappuhin hiya. At nan way pamhodna ya hiya goh di mangunud an amin hinan Uldin Apo Dios.

¹¹Ya mahapul an atonyu hana ti inilayun magadyuh di pogpogna. Ya da'yun napayad an mangat hi tamun Apu tu'u ya paddungnay nonollo' ayu, at mahapul an ay bumangon ayu ta humlu ayu ti magadyuh di abaliwan tu'ud ugwan,^p an adi umat hidin hopap di kimmulugan tu'u. ¹²Ya paddungnay helong ad ugwan ti do'ol nan nappuhin ma'ma'at, mu na'uy an pumatal tu'u, at ipogpog tu'un mangat hinan aton nan tatagun paddungnay hay helong di pohdonda. Ya ditu'un pentangan Apo Dios ya mahapul an paddungnay egtom tu'uy gina'u tu'un mi'gubat hinan nun'appuhi. ¹³Ya mahapul an ihamad tu'uy pangat tu'u ti hiyah ne aton di tagun mamhod hi paddungnay potang. At adi ayu me'yat an mangat hinan atondan lumihog, ya adi ayu mabubutong, ya adi ayu nabinabai. Ya da'yun binabai ya adi ayu nalinala'i. Ya adi lumihog di aatyu, ya adi ayu mumbobohhol,

^j13:8 Hiyah ne *agape* hinan hapit di iGreece. ^k13:9 Lev. 19:18. ^l13:9 Ex. 20:14; Deut. 5:18. ^m13:9 Ex. 20:13; Deut. 5:17. ⁿ13:9 Ex. 20:15; Deut. 5:19. ^o13:9 Ex. 20:17; Deut. 5:21. ^p13:11 Hiyah ne abaliwan di odol tu'u ta mumbalin hi nahamad an odol an adi matmattoy.

ya adi ayu umapah nan i'ibbayu. ¹⁴Ya hay aat Kristuy hiyay enghonyuh atonyu. Ya ipogpogyun mangat hidin ina'inatyuh din aggyu nahukatan di nappuhin ugaliyu ta adiyu unudon nan pohpohdon di odolyu.

Hay Adi Pamahiwan hi I'ibba

(I Cor. 6:12; 8:1-13; 10:23; I Pet. 2:16)

14 Abulutonyuy idduman nan tatagun aggyu himmalatom di pangulugdan da'yu, mu adi ayu mi'tutut ay didan dumalat di adi umdaan nan pangulugda. ²Ti nan udumnan adi umday pangulugda ya adida ihda nan dotag an alyondan mapaniaw, at ammunay halawhaw di ihdada. Mu kulugon nan udumnan mi'id mapaniaw hi mihda. ³Mu nan tatagun ihdadan amin di mihda ya mahapul an adida pahiwon nan mumpaniaw hinan dotag an mihda, ya gulat ta tigonda goh nan ibbadan mangihdan amin ya mahapul an adida ipanuh hi un nappuhih nen atonda ti dida goh di inabulut Apo Dios hi taguna. ⁴Ti gulat ta nob'on di aton nan ibbayu ya mi'id biyangyun mangipanuh un nappuhih nen atonda ti bo'on da'yuy ad baal. At okod hi Apo Dios an ad baal ay dida, at Hiyay mangipanuh hi un nahamad unu nibahhaw henen atonda. Mu mabalin an nahamad di atonda ti waday abalanan Apu tu'un bumadang hinan baalna ta way atondan mangat hi nahamad.

⁵Ya waday algaw hi ngilimon di udumnah nan kumulug, ya nan udumna ya mi'id ngilinondah algaw. Mu hay mahapul hi aton tu'u ya hamadon tu'uy nomnomon tu'uh maphod hi aton hi un tu'u ngilimon unu adi tu'u ta adi tu'u munhinnumnong. ⁶Ya nan mangulug an mungngilin hi udumnah nan algaw ya hiyah ne atondan mange'gon ay Apo Dios. Ya nan udumnan mangulug an malgom di ihdada ya hiyah ne goh di atondan mange'gon ay Apo Dios ti endenoldah Apo Dios hinan ma'an. Ya umat goh hinan udumnan mangunud an mumpaniaw hinan dotag an mihda ti hiyah ne goh di atondan mange'gon ay Apo Dios, ya endenolda goh hi Apo Dios hinan mabalin an adida paniawon hi ononda. ⁷Ti bo'on hay amaphodan tu'un mangunud di maphod hi aton hitun atagu tu'u, ya bo'on ditu'uy okod hi atayan tu'u. ⁸Ti an amin di aton tu'uh tun atagu tu'u ya itulid tu'un mangat hi pohdon Apu tu'u. Ya hay gutud di atayan tu'u ya hi Apu tu'uy okod. At ta'on hi un tu'u matagu unu matoy ya hi Apu tu'uy okod ti ditu'uy tataguna.

⁹Ya hiyaat un natoy hi Kristu ya namahuan ta Hiyay Apun nan matagu ya nan nun'atoy. ¹⁰Ya anaad ta nan udumnan da'yu ya ipanuhuy un nun'appuhy aton di udumna? Ya anaad ta nan udumnan da'yu goh ya pahiwonday udumna? Mu okod hi Apo Dios ene ti awni ta udum hi algaw at hagangon tu'un amin hi Apo Dios ta humalyaon ditu'u. ¹¹Ti hay impitudo' Apo Dios ya inalinay,

“Ha'in an Apuyu ya matattagua',
at awni ya mumpunhippidan amin di tataguh
hinagang'u
ta alyondan amin di amakulug'u an Apo Dios.”^q

¹²At hay ma'at hi awni ya mahapul an ibaag tu'un amin ay Apo Dios nan aat di ina'inat tu'uh tun atagu tu'u.

Hay Adi Pamuhian hinan Pangulug di i'ibba

¹³Hay maphod hi aton tu'u ya ipogpog tu'un mangipanuh hinan aton di i'ibba tu'uh un nappuhi. Ti hay maphod hi nomnomon tu'uh aton, ya adi tu'u aton di logom hi un hiyay dumalat hi ibahhawan di i'ibba tu'u unu hiyay dumalat hi abaholanda. ¹⁴Ya inila' an hay aat di idduma' ay Apu tu'un hi Jesus ya mid ah mapaniaw hi ma'an, at ta'on un'u ihda ya mi'id ah bahol'un ne. Mu gulat ta kulugon nan tataguh un mapaniaw an umidat hi bahol hi unda ihda at immannung an mabaholan hi unda ituluy an ihda. ¹⁵Mu gulat ta pumuhih ibbayuh nen pangihdanyu ya adiyu ituluy, ti atonyu ya ya adi umat hinay pamhodyuh ibbayu. Ti nan tatagun mumpaniaw hi mihda ya dida goh di inyatoy Kristu, at adiyu pa"ion nan pangulugdan dumalat nan pangihdanyuh mihda! ¹⁶At ta'on hi unyu nomnomon an maphod henen atonyu mu gulat ta pahiwon nan udumnan tagu at adiyu ituluy an aton. ¹⁷Ti hay aat di idduman tu'uh nan Pumpapto'an Apo Dios ya bo'on nan ma'an ya ma'inum di aptan, ti hay aptan ya hay anahamad di ugali, ya ta adi tu'u mumbobohol ta mid al'alín ditu'u, ya ta mun'an'anla tu'un dumalat nan niyo'odolan nan Na'abuniyanan an Lennawan ditu'u. ¹⁸Ya gulat ta hiyah ne aton tu'uh un dituy puntamuon Kristu ya hiyah ne mangipadenol ay Apo Dios, ya hiyay dumalat hi panapitan nan tataguh amaphodan tu'u.

^q 14:11 Isa. 45:23; 49:18; Phil. 2:10-11.

¹⁹At pilion tu'uy maphod hi aton tu'u ta hiyay mangipalenggot ay ditu'u ya mangipabi'ah hi pangulug di i'ibba tu'u. ²⁰Ya adiyu puhion nan maphod an inat Apo Dios hinan i'ibbayu an dumalat din ma'an. Ya immannung an adi ipawan Apo Dios an amin di ma'an. Mu gulat ta nan onon tu'uy dumalat hi abaholan di i'ibba at nappuhih neh aton. ²¹Ya gulat ta hay pangihdan tu'uh dotag, ya panginuman tu'uh bayah, ya nan udumnan ma'at di dumalat hi mamuhih pangulug nan i'ibba at hay maphod ya adi tu'u aton. ²²Ya gulat ta hay kulugonyu ya bo'on bahol hi un malgom di ononyu ya un ayu okod, mu ta adiyu hapiton ta ammunah Apo Dios hi manginnilan nen ninomnomyu. Ya maphod hi un tu'u nomnomon di nahamad hi aton tu'u ta hamadon tu'uy aatna ya un tu'u aton, at mabalin hi aton, at mundenol nan tagun mangat hi umat hina! ²³Mu gulat ta waday munduwaduwan mangalih, "Ini! Paniaw an umidat hi bahol nan ma'an!" Ya gulat ta ituluy an mangan at mabaholan ti bo'on hay pangulugnay dimmalat hi nanganana. Ya an amin di ma'at an bo'on hay pangulug di nalpuwana ya bahol hene.

Hay Pangipadenlan hi I'ibba

15 Ditu'un nahamad di pangulugna ya mahapul an badangan tu'u nan adi umday pangulugna ta bo'on hay amaphodan tu'uy nomnomon tu'u ya anggay. ²Ya mahapul an aton tu'un amin di umipadenol hi i'ibba ta way a'udman di pangulugda. ³Ya maphod hi un tu'u aton ti hiyah ne goh di inat Kristu an bo'on hay nangipadenol hi odolnay pento'na. Ya immannung an hiyah ne aat Kristu ti hiyah ne itudun din impitudo' Apo Dios an inalinay, "Nan impihupihul nan tatagun He" a ya mitolman ay Ha" in ta paddungnay Ha" in di pinihulda." ^r

⁴An amin din impitudo' Apo Dios hidin penghana ya do'ol di punhulbiana ti hiyay mangitudun ditu'uh aat di nahamad an ma'unud. Ya hiyay dumalat hi pangedpolan tu'uh ligat, ya hiyay mangipadenol ay ditu'u. Mu umat ay hinay aat tu'u ya mabalin an hahalimidon tu'uh nen maphod an aton Apo Dios ay ditu'uh awni. ⁵At idat ni' Apo Dios di abalinanyun mangedpol hinan ligatyu ya nan ipadenolanyu. At hay pohdo' ya badangan da'yun Hiya ta waday pun'u'unnudan di punnomnomyun dumalat

^r15:3 Psa. 69:9.

nan pangeyengngohanyuh aat Jesu Kristu ⁶ta mun'u'unnud di panapitanyuh aat di amaphodan Apo Dios an hi Aman Apu tu'un hi Jesu Kristu.

**Hay Nipa'innilaan nan Ulgud an
Hay Aat Kristuh nan Hentil**

⁷Mahapul an hin'a'abulut ayun mi'hina"agih nan i'ibbayun umat hi nangabulutan Kristuh nan iddumanyun Hiya ta way ahapitan di amaphodan Apo Dios. ⁸Ya hay pohdo' an alyon ay da'yu ya din immalian Kristuh tun luta ti binadangana nan Hudyu. Ya manu ay inatna ya ta ipa'innilanan nahamad hi Apo Dios, ya ta ipa'annungna din intulag Apo Dios hidin tataguh penghanan ad holag hinan Hudyu an da Abraham, ya hi Isaac, ya hi Jacob,^s ⁹ya ta way aton nan Hentil an mangiyamlan Apo Dios ti nan homo'nan dida. Ya hiyah ne goh di impitudo' Apo Dios hidin penghanan inalinay,

“Hapito' di anabagtum ta donglon nan tatagun Hentil,
ya ikanta' nan amaphodam.”^t

¹⁰Ya wada goh di ohah impitudo' Apo Dios an inalinay,
“Da'yun Hentil ya mi'yamlong ayuh
nan pento' Apo Dios hi tataguna.”^u

¹¹Ya hay oha goh hi impitudo' Apo Dios ya inalinay,
“An amin ayun Hentil ya iyamlayuh Apo Dios
ta an amin di tatagu ya nidugah di pangiyamlaandan
Hiya!”^v

¹²Ya inalin goh Isaiah hidin nahup di,
“Awniat waday lala'in mitungaw an malpuh nan holag
Jesse an hi aman David,
ya midat ay Hiyay haadna ta way atonan mumpapto'
hinan Hentil.
Ya Hiyay hahalimidondah mamaliw ay dida.”^w

^s **15:8** Hay na'atan nan intulag Apo Dios ay Abraham ya nitudo' hinan Gen. 12:1-3, ya Gen. 17:7, ya Gen. 18:19, ya Gen. 22:18, ya hay intulagnan Isaac ya nitudo' hinan Gen. 26:3-4, ya hay intulagnan Jacob ya nitudo' hi Gen. 28:13-15 ya Gen. 46:2-4. ^t **15:9** II Sam. 22:50; Psa. 18:49. ^u **15:10** Deut. 32:43. ^v **15:11** Psa. 117:1. ^w **15:12** Isa. 11:10.

13Ya hi Apo Dios di dimmalat hi panahalimidan tu'u, at pohdo' hi un da'yu ipa'anlan Hiyah nidugah. Ya ipalenggop da'yu an dumalat nan pangulugyun Hiya, ya pohdo' an ma'at ta nangamung un midugah di panahalimidanyu an dumalat nan abalanan nan Na'abuniyanan an Lennawan wan da'yu.

**Hay Tamun Paul an Mun'ul'ulgud hi
Hapit Apo Dios hinan Hentil**

14Hay inila', i'ibba', ya ma"aphod di ugaliyu, ya nahamad di inilayu, at mabalin an muntutudduan ayu. 15Mu ta"on ya ilulud'un mangalin da'yu eten tudo' ta way atonyun munnomnom eten intudo"un ininnilayuh din hopapna. Ya manu ay ilulud'u ti hi Apo Dios di nangidat eten tamu' 16ta way ato' an mangitamun Jesu Kristu ta nan Hentil di itamua'. Ya hay tamu' ya umata' hinan padin muntudtuduh nan Maphod an Ulgud Apo Dios hinan tatagu ta kulugonda ay ya diday abulutonah tataguna ti nan Na'abuniyanan an Lennaway mamadang ay dida.

17Ya ha"in di baal Jesu Kristu, at waday biyang'un mangiyamlan te han puntamua' ay Apo Dios! 18Ya mid udum hi ulgudo' an ammuna nan inat Kristun namadang ay ha"in ta way inat nan Hentil an nangunud hinan Tugun Apo Dios. Ya hay nanudtudu' ay dida ya nan hinapit'u, ya nan ina'inat'u, 19ya nan udumnan numbino'ob'on an umipano'h'an inat'un dimmalat nan abalanan nan Na'abuniyanan an Lennawan wan ha"in. At ente"a' ad Jerusalem an lemme'ole'od ta nangamung hinan Provinciadi Illyricum,^x ta hinamad'un nangulgud an amin hi aat nan Maphod an Ulgud an hay aat Kristu. 20Ti heten gun'u ninomnom hi ato' ya umuya' hinan abablubabluy hinan wadan di aggyu nangngol hi aat Kristu ta hidiy pun'ul'ulguda' hinan Maphod an Ulgud. Ya manu ay hidiy gun'u umayan ya ta adia' mi'polloh hinan wadan di udumnan muntudtuduh aat Kristu. 21At mipa'annung din impitudo' Apo Dios hidin penghanan inalinay,

“Nan tatagun aggyu nibaagan nan ulgud hidin hopapna
ya donglondah awni,
at nan aggyu nangngol ya innilaonday aatna.”^y

^x 15:19 Heten provincia ya wadah appit hi iggid hi un hagangon di buhu'an di algaw hinan Provinciadi Macedonia an nan duwan babluy ad ugwan an ad Albania ya ad Slovakia. Ya hiyah ne nunhituwan nan numbino'ob'on an atata'ot an tribo an aggyu emmenghah nan do'ol an tatagu. ^y 15:21 Isa. 52:15.

Hay Namhodan Paul an Mumbihhitah nan iRome

²²Nabayag di aid olog'un umalin mumbihhitah da'yu. ²³Mu ten nalpah di tamu' hinan abablubabluy hitu ya nabayag an do'ol di tawon hi nanamhoda' tuwalin umalin da'yu. ²⁴At ad ugwan ya olom ya umalia' hina. Ti hay nomnomo' hi ato' ya mun'awaa' ay da'yu ya unna' umuy hinan Provinciad Spain ta mi'hinaa' ay da'yuh na'amtang ta mi'yan'anlaa' an mumbihhitah da'yu. Ya hay umaya' hinan Provinciad Spain ya logom ya badangana' ni ay da'yu. ²⁵Mu hay ato' ad ugwan ya umuya' ad Jerusalem ta iyuy'u nan badang hinan tatagun Apo Dios hidi. ²⁶Ti ninomnom nan tatagun ma'amu'amung an mangulug hinan Provinciad Macedonia ya hinan Provinciad Achaia^z di pohdondah aton. At amungonday mibadang ta ipiyuydah nan nun'awotwot an kimmulug ad Jerusalem. ²⁷Ya nan kimmulug an Hentil ay daten duwan provincia ya ninomnomdan maphod henen atondah nan Hudyud Jerusalem. Mu ta'on hi unda idat di badangdah nan nun'awotwot an Hudyu mu ihnay utangdah nan Hudyu damdama ti nan Hudyuy nahun an nangiyuy hinan Hapit Apo Dios ay dida ta way atondan mi'datag hinan maphod an idat Apo Dios hinan mangulug hi Hapitna. ²⁸Mu awni ta malpah an iyuy'un amin nan pihhun na'amung ta idat'uh nan nun'awotwot an tatagun Apo Dios ad Jerusalem ya unna' umuy hinan Provinciad Spain, mu mun'awaa' an mumbihhitah da'yu. ²⁹Ya hay inila' ya awni ta umalia' ay da'yu at nidugah di pangipaphodan Kristun ditu'u.

³⁰Ya al'alu'o' da'yu, i'ibba', ta mi'luwalu ayun ha'in hi nahamad. Ya manu ay atonyu ti dumalat nan pamhodyun Apu tu'un hi Jesu Kristu ya nan pumpopohhodan tu'un amin an ipanomnom nan Na'abuniyanan an Lennawah aton tu'u. ³¹Ya hay iluwalu tu'u ya hay pamaliwan Apo Dios ay ha'in hi aton nan adi umunud an tataguh dih nan Provinciad Judea. Ya alyonyu goh ta abuluton nan tatagun Apo Dios ad Jerusalem an kapitulyuh di nan mibadang an iyuy'uh din dida. ³²Ya ma'at ay hene ta pohdon Apo Dios ya mun'an'anlaa' an umalin da'yu ta mipadenola' hi pumbihhitaa' ay da'yuh na.

³³Hi Apo Dios di alpuwan nan alenggonan tu'u, at hay pohdo' ya mimiddum ay da'yun amin. Amen.^a

^z 15:26 Ohan provinciad Greece. ^a 15:33 Hay pohdonan ibaga ya *olom man ya ma'at hene*.

Hay Nangalyan Paul hi Ipanomnomda Hiyad Rome

16 Pohdo' an badanganyu han agi tu'un babain hi Phoebe an manalimun an bumadang^b hinan tatagun Apo Dios an ma'amumung ad Cenchrea.^c ²At dumalat nan panguluganyun Apu tu'u ya hiyay pamhodanyuh umalianan da'yu ti hiyah ne maphod hi aton nan tatagun Apo Dios. At wa ay di mahapulna ya badanganyu ni' hiya ti hiya goh di maphod hi ligwan nan do'ol an tatagu, ya binadangana' goh ay hiya.^d

³Ya apngaonyu nan himbaluy an da Priscilla^e ay Aquila an din ni'tamun ha"n hinan tamun Jesu Kristu^f ⁴ti hi'itangan matoydah din namaliwanda ha"n hidin pamatayan din tatagun ha"n. At endenol'uh nen inatda, ya bo'on ha"n ya anggay ti an amin nan Hentil an mangunud an ma'amumung ya endenolda goh.

⁵Ya apngaonyu goh nan tatagun mangunud an ma'amumung hi abung danen himbaluy.

Ya apngaonyu goh nan nahamad an ligwa' an hi Epenetus an nahhun an nangulug ay Kristuh nan Provinciad Asia.

⁶Ya umat goh ay Mary an mahmahlun nunhulbin da'yun kimmulug.

⁷Ya apngaonyu goh da Andronicus ya nan babain hi Junias an dida din ibba' an Hudyun ni'balud ay ha"n hidin hopapna. Ya diday hapiton nan a'apostoles di amaphodanda, ya nahhunda an nungKristiano ya un ha"n.

⁸Ya apngaonyu goh hi Ampliatus an nan nahamad an ligwa' ti nan pangunudan tu'un Apu tu'u.

⁹Ya apngaonyu goh hi Urbanus an nan ni'tamun da'mih nan tamun Kristu. Ya atonyu goh ay Stachys an nan nahamad an ligwa'.

¹⁰Ya apngaonyu goh hi Apelles an nangipattig hi a'un'unnudnan Kristu.

Ya apngaonyu goh nan wah abung Aristobulus.^g

^b **16:1** Hiyah ne ma'alih *deaconness* hinan English unu *nan babain baal di mun'endog*. ^c **16:1** Hete ya hi'itangan himpuluy kilomitluy inadagwina an nalpud Corinth, ya wah nan pingit di baybay. ^d **16:2** Mid mapto' ya hi Phoebe di nangiyuy eten Liblu an Romans hinan kimmulug ad Rome.

^e **16:3** Hay ibalihan nan ngadana ya *ho'ho'dod an na'in'inna*. ^f **16:3** Ac.

18:1-19. ^g **16:10** Mid mapto' ya hiyay apun din Alin hi Herod an Nidugah an nun'alih nan Provinciad Judea hidin 37-4 B.C. hidin gutud di nitungawan Jesus (Mat. 2:1-20), ya hi Aristobulus goh di agin nan Alin hi Herod Agrippa I an nun'alid Judea hidin 37-44 A.D. an nangipapatoy ay Jacob (Ac. 12:1-2).

¹¹Ya apngaonyu goh hi Herodion an ibba' an Hudyu.

Ya atonyu goh hinan i'ibba tu'un Kristianon wah abung Narcissus.

¹²Ya apngaonyu goh da Tryphena ay Tryphosa^h an ni'tamuh tamun Apu tu'u.

Ya atonyu goh ay Persisⁱ an nan nahamad an ligwa' an do'ol di ina'inatnah nan tamun Apu tu'u.

¹³Ya apngaonyu goh hi Rufus an na'ahhamad an muntamuh nan tamun Apu tu'u. Ya atonyu goh ay inana an gun nangibilang ay ha'in hi imbaluyna.

¹⁴Ya apngaonyu goh da Asyncritus, ya hi Phlegon, ya hi Hermes, ya hi Patrobas, ya hi Hermas. Ya atonyu goh an amin hinan i'ibba tu'un Kristianon wan dida.

¹⁵Ya apngaonyu goh da Philologus, ya hi Julia, ya hi Nereus, ya han aginan babai, ya hi Olympas, ya an amin nan kimmulug an i'ibbada.

¹⁶Mumpun'am'amanu ayun amin. Ya an amin tun ma'amumu' hitun ahimbahimba'an ya ipa'innilayu an apngaonda didan amin.

Hay Angunuh hi Intugun Paul hinan iRome

¹⁷Al'alu'o' da'yu, i'ibba', ta elanyu nan tatagun mangipadah an manguhig ay da'yu ti diday dumalat hi naguluwan di pangulug di tatagu, an didana din adi kumulug hidin nitudtudun da'yuh hopapna. At mahapul an adi ayu middum ay dida ¹⁸ti nan tatagun umat hinay atonda ya bo'on hi Apu tu'un hi Kristuy itamuanda ti un hay amaphodanda ya anggay. Ya ipaphodday panapitda ta way aton nan tatagun mangulug ay dida, ya ipa'anlada nan tataguh nan panapitda. Ya manu ay atonda ya ta balbaliyanday mid adalnan tatagu. ¹⁹Ya nundongol an amin hinan tataguy a'un'unnudyuh nan Tugun Kristu, at hiyaat un'u edenol da'yu. Ya hay pohdo' ya luma'eng ayun mangat hi maphod an ay ihunay un mid inilayun mangat hi nappuhi.

²⁰Hi Apo Dios di alpuwan di alenggopan tu'u. At adi madnoy ya Hiyay dumalat hi pangabakanyun Satanas.

Nan homo' ni' Apu tu'un hi Jesus di mawadan da'yu.

^h **16:12** Mid mapto' ya nunduppeldan duwan binabai ti numpaddung di puun nan ngadandan duwah hapit di iRome, ya hiyah ne gangayna an ugalidah din penghanah un way munduppel. ⁱ **16:12** Hay pohdonan ibaga ya *nan babain nalpud Persia.*

²¹Ya hay inalin nan ni'tamun ha'in an hi Timothy ya apngaon da'yu. Ya hiyah ne goh di inalin da Lucius, ya hi Jason, ya hi Sosipater an i'ibba' an Hudyu.

²²Ya ha'in an hi Tertius di nangitudo' eten hinapit Paul, ya gun'u goh apngaon da'yu hina ti ha'in goh di ohah ibbayun Kristiano.

²³Ya inalin goh Gaius^j ay ha'in an hi Paul di ipa'innila' an apngaon da'yu. Ya hiyay ad mangilin ha'in, ya hituh tun abungnay gun a'amungan nan i'ibba tu'un kimmulug.

Ya inalin goh Erastus^k an treasurer eten babluy an apngaon da'yu. Ya at goh hinay nangalin Quartus^l an ibba tu'u.

²⁴Nan homo' Apu tu'un hi Jesu Kristu di mawada ni' ay da'yun amin.^m Amen!ⁿ

Nan Luwalun Mangibaag hi Anabagtun Apo Dios

²⁵Hay maphod ya gun tu'u hapiton di anabagbagtun Apo Dios! An Hiyay way abalinanan mangipihamad hinan panguluganyuh nan Maphod an Ulgud an gun'u ul'ulgudon an hay aat Jesu Kristu. Henen Ulgud ya agguay nipa'in'innilah din nete"an di logom ta engganad ugwan, mu penhod Apo Dios an mipa'innila.²⁶At ten nipa'innilad ugwan ti intudo' din do'ol an propetan Apo Dios di aatnah din penghana, at hiyanay panginnilaan tu'u. Ya immandal Apo Dios an adi matmattoy an henen na'ulgud ya mitudtudun amin hinan ahimpahimpapangili ta way aton an amin di tatagun mangulug an un'unnud enen Ulgud.

²⁷Hi Apo Dios ya anggay di nanginnilan amin hi logom! Ya dumalat hi Jesu Kristu ya gun ma'al'aliy anabagbagtun Apo Dios hi mid pogpogna! Amen!^o

^j 16:23 Nihinan Paul hi abungnad Corinth, ya hay immannung an ngadana ya hi Gaius Titius Justus (Ac. 18:7; I Cor. 1:14). ^k 16:23 Hidid Corinth ya inah'upanday ongol an batu an waday nehelhel an hapit an hay nitudo' ya nan hapit di iRome an inalinay, "Hi Erastus an upihyal an mumpapto' hinan mumpuntamuh kulha ya ala' di namayad eten kulha." Mid mapto' ya hiyay paddung an tagun nitudo' hinan Ac. 19:22 ya II Tim. 4:20 goh. ^l 16:23 Hay pohdonan ibaga ya *nan miyapat an holagnan lala'i*. ^m 16:24 Heten verse ya mi'id hinan nabayag an nali'up an pepel an nitud'an di Hapit Apo Dios. ⁿ 16:24 Hay pohdon ten hapit di Hudyu an ibaga ya *olom man ya ma'at hene!* ^o 16:27 Hay pohdon ten hapit di Hudyu an ibaga ya *hene ya abuluto' ahan!* (Mattig an duway pohdonah hapiton ti nob'on nan nitudo' hinan footnote di Rom. 16:24.)